

Střelická, Dana

Responsium curiosorum : pokus o rekonstrukci obsahu

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. N, Řada klasická.
2004, vol. 53, iss. N9, pp. [123]-158

ISBN 80-210-3498-X

ISSN 1211-6335

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/114141>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

DANA STŘELICKÁ

»RESPONSORIUM CURIOSORUM«
Pokus o rekonstrukci obsahu

I.

S titulem *Responsorium curiosorum*¹ se v naší odborné literatuře (a v odborné literatuře vůbec) nesetkáváme nijak často, se jménem jeho autora – Konrádem z Halberstadtu – je to již o mnoho lepší. Z obou autorů tohoto jména má pro dějiny naší středolatinšské literatury význam především Konrád mladší, který určitou dobu působil v Praze na dominikánském generálním studiu i na tehdy ještě mladičké univerzitě a zastával úřad kaplana na dvoře Karla IV. Zatímco jeho autorství u spisů *Tripartitus moralium*, *Trivium praedicabilium* či *Chronographia interminata* není nijak zpochybňováno, dochovala se celá řada děl, jež se hlásí ke Konrádovi z Halberstadtu jako ke svému autorovi, nicméně nelze rozhodnout, zda se jedná o Konráda mladšího či staršího, a to je i případ *Responsoria curiosorum*.² Frenken se sice klonil k názoru, že se jedná o Konráda staršího, jeho atribuce však pozdějšími badateli přijata nebyla.³ K vyřešení snad přispěje připravovaná edice nepřiliš známé encyklopedie Konráda mladšího *Liber similitudinum naturalium*, dochovaná v jediném rukopise (Berlin, Staatsbibliothek,

1 KAEPELLI, T., *Scriptores Ordinis Praedicatorum Medii Aevi*. I. Romae 1970, č. 772.

2 K oběma Konrádům viz příslušná hesla BERG, D., *Konrad d. Ä. v. Halberstadt OP* a týž, *Konrad d. J. v. Halberstadt*. in: *Lexikon des Mittelalters*. Bd. 5. München aj. 1991, sl. 1358–1359, dále WORSTBROCK, F. J., *Konrad von Halberstadt d. Ä. OP* a COLBERG, K., WORSTBROCK, F. J., *Konrad von Halberstadt d. J. OP*. in: *Die deutsche Literatur des Mittelalters : Verfasserlexikon*. Bd. 5, Berlin; New York 1985, sl. 189–194. Kromě zmíněných encyklopedických hesel lze také konzultovat následující tituly: RAUNER, E., *Konrads von Halberstadt O.P. „tripartitus moralium“ : Studien zum Nachleben antiker Literatur im späteren Mittelalter*. Bd. 1. Frankfurt am Main 1989, s. 17–32 a VENTURA, I., *Der 'Liber similitudinum naturalium' Konrads von Halberstadt und seine Quellen: Ein Fallbeispiel aus der naturwissenschaftlichen Textüberlieferung im Spätmittelalter*. Frühmittelalterliche Studien 2001, Bd. 35, s. 351–354.

3 FRENKEN, G., *Die älteste Schwanksammlung des Mittelalters (Die Mensa philosophica eines Kölner Dominikaners)*. Jahrbuch des Kölnischen Geschichtsvereins 8; 9, Köln 1927, s. 181–121.

Preußischer Kulturbesitz, Ms. Theol. Lat. fol. 315, f. 2–106, 14. století), jejíž šestá kniha by mohla mít jistou podobnost s *Responsorium*.⁴

Responsorium představuje sbírku zajímavých otázek a odpovědí, z níž mohou dominikáni čerpat při rozhovorech s laiky různých společenských vrstev. Autor v prologu říká, že ji složil proto *ut fratres nostri predicatorum, quos frequenter apud homines diversorum statuum et condicionum esse oportet, inter eos gratius conversentur, quo ad talia valent aptius respondere et de talibus sciunt etiam convenientius conferre*. Obsah je členěn do čtyř knih: první pojednává o nebeských tělesech, čtyřech základních elementech, minerálech (včetně drahých kamenů) a rostlinách, druhá o živočiších a částech jejich těla *in generali*, třetí je věnována člověku a čtvrtá opět živočichům, ovšem *in speciali*, tj. jednotlivým druhům. Veškeré otázky byly excerptovány z pramenů, k těm nejdůležitějším patří Aristotelova *Problemata*, *Quaestiones super De animalibus* od Alberta Velikého, *Perspectiva* Rogera Bacona či komentář Petra Hispana ke spisu *Viaticum* od Constantina Africana.⁵

Svým přírodovědným obsahem a vnější formou není *Responsorium* rozhodně v dějinách literatury osamoceno, neboť vychází z velmi silného proudu tradice, jež sahá od antiky až hluboko do novověku a nutně musela projít určitým vývojem. Způsob, jakým jsou zpracovány Senekovy *Quaestiones naturales*, Gelliovy *Noctes Atticae* a Macrobiova *Saturnalia* se velice liší od toho, jaký se nakonec prosadil ve vývoji problematové literatury, na jejímž počátku stojí pseudoaristotelovská *Problemata*, obsahující za sebou řazené otázky a krátké odpovědi bez jakékoli diskuse. Tato sbírka, v podobě označované jako *Vetustissima translatio*, byla v Evropě známa již dlouho před recepcí Aristotela ve 12. století, její nejstarší rukopisy jsou z 9. století.⁶ V polovině 13. století ji nahradil obsáhlejší soubor *Problemata* o 38 knihách v překladu Bartoloměje z Messiny,⁷ jehož znění najdeme i v *Responsoriu*.

Ve středověké literatuře se s touto formou setkáváme poprvé u otázek, vzeshlých z výuky na Salernské lékařské škole, které inspirovala *Vetustissima translatio*.⁸ Jejich nejstarší (a podle Lawna také nejdůležitější) známý soubor se dochoval v jednom oxfordském rukopisu z doby kolem roku 1200 (Bodleian Library

4 Na možné souvislosti obou děl upozornil RAUNER, E., 1989,1:188n a 2:163* a také VENTURA, I., 2001:401, jejíž studie, důkladně analyzující prameny této encyklopedie, by měla být brzy doplněna i příslušnou edicí.

5 K dalším pramenům viz LAWN, B., *The Salernitan Questions : An Introduction to the History of Medieval and Renaissance Problem Literature*. Oxford 1963, s. 105–106.

6 LAWN, B., 1963:13.

7 Základní informace o tomto díle, jeho vzniku, překladech do latiny a komentářích viz studie u německého překladu [PSEUDO]-ARISTOTELES. *Problemata Physica*. Hg. von Ernst Grumach. Übers. von Hellmut Flashar. Darmstadt 1962, s. 295–375.

8 LAWN, B., *The Rise and Decline of the Scholastic 'Quaestio disputata' : with Special Emphasis on its Use in the Teaching of Medicine and Science*. Leiden; New York; Köln 1993, s. 21.

Auct. F. 3. 10).⁹ Předmětem těchto otázek je především člověk a zvířata, jejich fyziologické procesy, stavba a vzhled těla, rozmnožování a také chování, celá řada otázek má lékařský charakter, jen malá část z nich patří do fyziky (vlastnosti ohně, minerálů a drahých kovů aj.). Během pozdější tradice k nim přibývaly jednak další otázky, formulované pro potřeby univerzitní výuky,¹⁰ většinou založené na Aristotelově spisu *De animalibus*,¹¹ a jednak se tyto staré otázky dočkaly nových odpovědí, jak vidíme u Petra Hispana a Alberta Velikého, kteří některé z nich využili. (Tento vývoj dokládá i *Responsorium*, v němž jsem sice našla téměř 50 otázek, jež patřily již ke starému souboru salernských otázek, ale jejich odpovědi se většinou liší, neboť Konrád cituje nově formulovanou *responsio* např. podle Petra Hispana.)

Lawnova vynikající studie o problematové literatuře z roku 1963 ukazuje, jak se tyto otázky, původně určené pro odborné obecnstvo, stávaly od 14. až do 17. století součástí nejrůznějších již populárně zaměřených sbírek. K nim patří mj. také *Summa recreatorum*, anonymní populárně-naučný a zábavný sborník z doby Karla IV.,¹² jehož první traktát je psán formou otázek a odpovědí (edici 1. až 3. traktátu nyní připravuji v rámci dizertační práce) a zcela koresponduje se třetím traktátem jiného anonymního díla z druhé poloviny 14. nebo první poloviny 15. století – *Mensa philosophica*.¹³ *Quaestiones* diskutované na univerzitách tu ovšem již nemají svůj původní rozsah, logickou strukturu a argumenty *pro et contra*, nýbrž jsou zestručněny a obvykle omezeny na jednoduchou odpověď na danou otázku.¹⁴ Podobných sborníků jako *Responsorium* vznikla celá řada, jme-

⁹ LAWN, B. (ed.), *The Prose Salernitan Questions. Edited from a Bodleian Manuscript (Auct. F. 3. 10) : An Anonymous Collection dealing with Science and Medicine written by an Englishman c. 1200. With an Appendix of ten related Collections.* London 1979.

¹⁰ Vývojem scholastické *quaestio* v rámci různých oborů univerzitní výuky se důkladně zabývá zmíněná Lawnova práce z roku 1993 (viz pozn. 8).

¹¹ O jeho roli a komentářích referují KÖHLER, Th. W., *Die Wissenschaftstheoretische und inhaltliche Bedeutung der Rezeption von «De animalibus» für den philosophisch-anthropologischen Diskurs im 13. Jahrhundert.* in: *Aristotle's Animals in the Middle Ages and Renaissance.* Ed. by Carlos Steel, Guy Guldentops, Pieter Beullens. Leuven 1999, s. 249–274 a ABEELE, B., van den, *Le 'De animalibus' d'Aristote dans le monde latin : modalités de sa réception médiévale.* Frühmittelalterliche Studien. Jahrbuch des Instituts für Frühmittelalterforschung der Universität Münster 1999, Bd. 33, s. 287–318.

¹² Základní informace o rukopisech a literatuře viz VIDMANOVÁ, A., 'Summa recreatorum'. in: *Deutsche Literatur des Mittelalters in Böhmen und über Böhmen.* Vorträge der internationalen Tagung, veranstaltet vom Institut für Germanistik der Pädagogischen Fakultät der Südböhmischen Universität České Budějovice. České Budějovice, 8. bis 11. September 1999. Hg. von Dominique Flieger und Václav Bok. Wien 2001, s. 169–179.

¹³ Dostupné je faksimile jednoho z jejich vydání RAUNER, E., WACHINGER, B., *Mensa philosophica.* Tübingen 1995.

¹⁴ K výstavbě scholastických *quaestiones* srov. např. HOYE, W. J. *Die mittelalterliche Methode der Quaestio.* in: *Philosophie : Studium, Text und Argument.* Hg. von Norbert Herold, Bodo Kensmann u. Sibille Mischer. Münster 1997, s. 155–178 a BAZÁN, B. C., FRANSEN, G., JACQUART, D., WIPPEL, J., *Les questions disputées et les questions quodlibétiques dans les Facultés de théologie, de droit et de médecine.* Turnhout 1985, kde najdeme veškerou základní literaturu k vývoji této metody.

nujme ještě alespoň jeden ze čtrnáctého století, velmi často zastoupený i v našich knihovnách (pod titulem *Problemata Aristotelis*) a v odborné literatuře označovaný podle incipitu jako *Omnes homines*, aby nedošlo k záměně se staršími pseudoaristotelovskými *Problematy*. Ve starých tiscích se po jeho boku objevují většinou Zimarova *Problemata* (z let 1509–1514), dále *Trecente Aristotelis et Averrois Propositiones* a *Quaestiones Pseudo-Alexandra Aphrodisia* v překladu Angela Poliziana (2. pol. 16. stol.).¹⁵ I zde nacházíme otázky zabývající se lidským tělem (jeho vzhledem a fungováním) a také medicínou a dietetikou. Uvedme na ukázkou jednu z nich, která je dokladem, že tento materiál putoval z jedné kompilace do druhé. Jedná se o otázku z *Omnes homines*, původem z Macrobia (*Saturnalia*, 7,8): *Quare stomachus carnes valde pingues tarde digerit*,¹⁶ již obsahuje jak *Responsorium* (viz níže, otázka 647), tak zmíněná *Summa recreatorum* (I,2,3,1) a *Mensa philosophica* (III,5,1).¹⁷ Každý, kdo by chtěl zkoumat složitou tradici problematové literatury, musí tedy nutně po *Responsoriu* sáhnout, bude však postaven před nemalé potíže.

V současné době není znám žádný rukopis tohoto díla, známe je pouze z tisku. Vydáno bylo jednou, *editio princeps* (Lübeck: Lucas Brandis, 1476, GW 7423) byla zároveň vydáním posledním, což platí dodnes.¹⁸ S jedním exemplářem tohoto vydání jsem se setkala při přípravě edice první části *Summy recreatorum*. Vzhledem k tomu, že při jeho čtení byly zjištěny závažné shody se *Summou*, a tedy potažmo i s *Mensou*, bylo třeba analogické pasáže nějakým způsobem označit. Zatímco v případě *Mensy* bylo publikováno alespoň faksimile jednoho z tisků (doplňené o různočtení některých dalších vybraných vydání), jehož jednotlivé kapitoly editoři opatřili čísly, aby bylo možné na ně odkazovat, u *Responsoria* je situace poněkud problematická, jak se nyní pokusím ukázat.

K dispozici jsem měla mikrofilm exempláře dnes uloženého v Univerzitní knihovně v Uppsale (Ink. 35^b 617), není paginovaný, pouze na některých foliích je číslo ručně doplněno. Pokud bych chtěla na některé otázky odkazovat, nemohla bych se tedy o folia opřít. Jednotlivé otázky ve vlastním textu a také v úvodním rejstříku sice číslo většinou mají (číslování probíhá od začátku první knihy až do konce čtvrté a není na rozdělení do knih nijak závislé), ale spolehlivě se na ně odvolat nelze. Tisk je poznamenán jednak chybami, jež jsou u starých vydání běžné, a jednak chybami, jež byly zřejmě obsaženy již v rukopise: folia jsou místy přehozena; při použití římských číslovek často některý znak vypadl, takže

¹⁵ Srov. LAWN, B., 1963:97, 99, 129.

¹⁶ Cituji podle tisku *Problemata Aristotelis ac philosophorum medicorumque complurium. Marci Antonii Zimarae Sanctipetrinatis Problemata una cum trecentis Aristotelis et Averrois Propositionibus. Item Alexandri Aphrodisiae super Quaestionibus nonnullis Phisicis Solutionum Liber*, Angelo Politiano interprete. Lugduni 1579, s. 80.

¹⁷ Srov. rejstřík ve faksimilovém vydání *Mensy*: RAUNER, E., WACHINGER, B., 1995:265.

¹⁸ Dnes je *Responsorium* v řadě knihoven přístupné i na mikrofiších, je součástí velkého souboru *Incunabula : The Printing Revolution in Europe, 1455–1500*. Unit 18: *Printing in and for the Baltic Area*. Part I, BA 32. Full-text incunabula on microfiche. Ed. Lotte Hellinga. Reading 1996.

se např. z otázky CLI stane jen CI, markantní rozdíl vznikl po číslovce 619, kdy následuje 700, aj. a celé následující číslování je posunuté; některé otázky v textu jsou špatně zařazeny (např. uprostřed pojednání o jídle a pití je otázka, proč člověk spíše padá při běhu než při chůzi, která jak podle rejstříku tak podle kontextu patří na zcela jiné místo, věnované lidským nohám) – obecně se posloupnost otázek v rejstříku vždy neshoduje s textem; v jednom případě je zapsána tatáž otázka dvakrát nebo jsou spojeny dvě otázky do jedné; v rámci textu nemá kvůli nedostatku volného místa každá otázka své vlastní číslo (jsou tištěna na konci předchozího odstavce) a první číslovaná otázka po několika nečíslovaných bývá někdy označena špatně.

Porovnala jsem skutečný stav textu s rejstříkem otázek a pokusila se sestavit obsah celého spisu, v němž by zaprvé měly být odstraněny nepřesnosti v číslování jednotlivých otázek a zadruhé by měly být otázky sestaveny v pokud možno správném pořadí. Tento nový obsah nemohl být rozhodně vytvořen pouze podle rejstříku, ani pouze podle textu. Dospěla jsem při tom k následujícím výsledkům:

- rejstřík má ve skutečnosti celkem 783 otázky (bez ohledu na jeho číslování – poslední položka má číslo 852),
- 63 otázky z textu chybí v rejstříku,
- text má ve skutečnosti 843 otázky (podle nesprávného původního číslování jen 836), jedna otázka z rejstříku není v textu vůbec obsažena (viz č. 648), dvakrát došlo ke stažení po sobě jdoucích otázek, když pod jednu *quaestio* byla zapsána *responsio*, patřící až k následující otázce (viz č. 524, 525 a 626, 627),
- 18 otázek v textu se nachází na odlišném (většinou evidentně nesprávném) místě, než uvádí rejstřík,
- nový obsah, obsahující všechny otázky, čítá 846 položek.

Nevýhodou rejstříku je jeho značná neúplnost, naproti tomu zachovává správné pořadí otázek tam, kde jsou v textu bezpochyby špatně začleněny. Zarážející jsou především již zmíněné úseky, kdy je několik otázek (eventuálně jen jedna), v naprosto nevhodném kontextu uprostřed strany, číselně zapadá mezi okolní otázky, a přitom podle rejstříku patří bezesporu jinam. Teoreticky by k pochybení mohlo dojít při výrobě tisku a zapomenuté otázky byly jednoduše zařazeny kdykoli později, když to tiskaři zjistili. To se ovšem nezdá nijak pravděpodobné, neboť tyto „zapomenuté“ otázky se někdy předbíhají a objevují se i v dřívější pasáži, než do jaké patří. Domnívám se, že dané chyby byly jen zkopírovány podle narušeného rukopisu. Pokud je tento předpoklad správný, nemohl být tisk vyroben na základě autografu, neboť chyby takového charakteru by autor nikdy udělal. Nově přepracovaný obsah tudíž představuje jakousi restituci původního korpusu otázek. Jsou do něho zahrnuty všechny otázky z textu a navíc tři, které jsou formulovány pouze v rejstříku, přičemž jejich pořadí vždy respektuje rejstřík, a to i tam, kde nelze jednoznačně stanovit, který sled otázek je lepší. Vycházíme ze skutečnosti, že na všech ostatních místech má vyhovující posloupnost právě rejstřík. Sporné je pouze začlenění otázky 646 – chybí v rejstříku a v textu je přidružena k otázce, již je nutno posunout jinam, nemáme tu tedy bezpečnou

oporu ani v textu, ani v rejstříku, proto ji klademe do kontextu, který je snad příhodnější (viz níže uvedený seznam).

Znění otázek v rejstříku a v textu se obvykle trochu liší. V následujícím seznamu (níže označovaném jako *registrum emendatum*) vycházím převážně z textu, neboť v rejstříku jsou delší otázky formulovány stručněji, někdy na úkor srozumitelnosti. Pouze v případech, kdy je v textu chyba či mechanicky poškozené místo, koriguji je podle rejstříku, činím to však mlčky, neboť se nejedná o transkripci dochovaného vydání, nýbrž o rekonstrukci *Responsoria* jako takového.¹⁹ Psaní velkých písmen a interpunkce vychází z dnešního úzu v češtině, mlčky doplňuji také iniciály v otázkách (chybějí v celém textu) a opravuji tiskařské chyby jako je např. záměna *u* a *n*. Pokud nelze rozlišit slovesa *sit* a *fit*, transkribuji podle smyslu. Záměnu písmen *c* a *t* ve tvarech od adjektiva *dulcis* nezmiňuji a přepisuji správně, neboť se jedná o běžné slovo a jinde je otištěno správně. Naopak ve výrazech *amphitrice* a *curdos* je ponecháno *c*, protože se jedná o méně obvyklá slova, kterým tiskař zřejmě nerozuměl nebo je v této podobě přečetl již z rukopisu. Skupiny otázek společného tématu jsou v *Responsoriu* opatřeny příčinnou hlavičkou, přičemž některé téma je uvedeno pouze v rejstříku, některé zase jen v textu – v novém seznamu mají přednost nadpisy z textu, pokud chybějí, je použit nadpis z rejstříku.²⁰ Tam, kde chybí jakékoli označení, vkládám nadpis vlastní ve špičatých závorkách <...>. Stejně závorky jsou použity pro doplnění písmen či slov v otázkách, na která tiskař zapomněl. Na dvou místech bylo nutné konzultovat pramen – *Quaestiones super De animalibus* Alberta Velikého.²¹

Každá otázka je opatřena na začátku číslem, jež patří novému seznamu otázek (*registrum emendatum*). Za otázkou následuje hranatá závorka, v níž se vždy informace před středníkem vztahuje k rejstříku, údaj za středníkem se týká vlastního textu. Mohou nastat následující případy, jež nyní vysvětlíme:

- [34;35]: v rejstříku má daná *quaestio* číslo 34, v textu číslo 35,
- [80;-/79]: v textu chybí číslo otázky, ale podle okolní číselné řady se jedná nepochybně o číslo 79,
- [45;-/ post *quaest. praeced.*]: v textu chybí číslo otázky (může se stát i u několika po sobě jdoucích otázek) a nelze je správně doplnit, neboť okolní číslování je narušené, tj. např. mezi číslovanými otázkami 75 a 77

19 Opravila jsem tak např. v otázce 47 nesrozumitelné *mescibus* na *in estibus*, neboť v rejstříku je *in estu*, či v otázce 170 *imrabolanorum* na *mirabolanorum* (opět podle rejstříku), což však již dále nenahrazuji správným tvarem (*myrobalanorum*), připojuji pouze vykřičník.

20 Na začátku třetí knihy je necelých 20 otázek, jež se týkají odlišností člověka od zvířat. V rámci nich je v textu uveden nadpis *de risu hominis*, vztahující se k pouhým dvěma otázkám. Kdybychom ho použili skutečně jako nadpis, bylo by nutné opatřit určitou hlavičkou také ostatní otázky, což se nezdá zrovna praktické, neboť se zde témata velmi rychle střídají. Otázky v novém seznamu proto tvoří jeden celek a *de risu hominis* je otištěno jen jako součást otázky, jíž se týká (365).

21 *Alberti Magni Liber de natura et origine animae, Liber de principiis motus processivi, Quaestiones super De animalibus*. Ed. Bernhardus Geyer, Ephrem Filthaut. Monasterii Westfolorum 1955.

jsou ještě další tři, nikoli jen jedna; aby byla vidět jejich posloupnost, píšeme, že nečíslovaná otázka navazuje na předchozí (*post quaestionem praecedentem*),

- [509;503 *pro* 553]: místo čísla 533 je omylem tištěno 503, ale nemá to ve výsledku žádný vliv na celkovou posloupnost čísel (velmi zmatené číslování je v textu např. mezi otázkami 109 a 124, kde vystoupilo až ke dvěma a třem stům a nakonec se zase vrátilo na správné místo),
- [487;529, *sequitur: s. n. Quare pueri sunt magis balbucientes et blesii quam viri, cf. 583 registri emendati*]: po otázce 529 je v textu otázka bez čísla (*sine numero*) – doplněno být nemůže, protože je v číselné řadě nějaká chyba – a najdeme ji pod číslem 583 nového pořadí (pokud tato otázka číslo v textu má, popřípadě je nemá, ale lze je doplnit, pak je před příslušnou otázkou uvedeno),
- [*;85]: v rejstříku otázka vůbec není.

Ještě zbývá zmínit se o chybách, jež *registrum emendatum* nereflektuje. Na dvou místech v rejstříku došlo při výrobě tisku k přehození textu u po sobě následujících stránek. Nebyla přehozena celá folia při vázání knihy, ale text, který měl být otištěn na stranu verso folia 2, je až na recto folia následujícího, text z f. 3r je zase již na f. 2v a totéž se stalo i u následujících dvou folií. Od folia 4v je zase vše v pořádku, stejná se chyba se opakuje ještě na f. 11v-13r. Kromě toho byla v textu dvakrát špatně seřazena (bohužel nečíslovaná) folia: f. 47 je až po f. 48, f. 53 až po f. 54.²² V pořadí otázek tak vznikly další chyby, lze je však snadno odhalit. V seznamu na ně nebereme ohled a vycházíme z jejich správné posloupnosti.

22 Exemplář, z něhož vycházím, jsem bohužel neměla možnost vidět *in natura*, takže nemohu s jistotou říct, jestli má stále původní vazbu nebo jestli k přehození folií došlo až později.

II.

Registrum palaeotypi Responsorii curiosorum (GW 7423) emendatum

LIBER PRIMUS

De corporibus celestibus

1. Quare celum appareat coloris saphirini sive azurini [1;1]
2. Quare et propter quem finem moveantur corpora celestia [2;2]
3. Utrum celum in ista inferiora magis imprimat per lucem vel per motum [3;3]
4. Quare celum et celestia sint figure circularis [4;4]
5. Quare cum sol et luna sperica existentes plane superficiei videntur [5;5]
6. Utrum lumen solis sit causa caloris in inferioribus [6;6]
7. Utrum omnes stelle illuminentur a sole [7;7]
8. Quare sol non eclipsatur a Venere et Mercurio sicut a Luna, cum sint inferiores eo [8;8]
9. Quare sol in ortu suo et occasu videtur scintillare [9;-/9]
10. Quare sol et luna et stelle in oriente et occidente videntur insolite magnitudinis [10;-/10]
11. An sol et stelle ex causa perpetua videantur maiores in oriente et occidente quam in medio celi [11;-/11]
12. Quare rubedo serotina circa solem est signum serenitatis [12;12]
13. Quare rubor matutinus est signum pluvie [12 *pro* 13;-/13]
14. Quare iuxta solem videtur quandoque quasi alius sol, scilicet parelion [14;-/14]
15. Quare lux solis excellens corrumpit visum [15;15]
16. Quare oculi herodii aspicere possunt radios solis in rota [16;16]
17. Quare speculo posito in aqua in pelvi iuxta solem apparet quasi alia stella [17;-/17]
18. Cur extremum umbre solis tremit [18;18]
19. Quare apparet macula in luna [19;-/19]
20. Quare lumen lune magis corrumpit carnes occisorum pecudum quam lumen solis [20;20]
21. Quare stelle fixe videntur scintillare [21;21]
22. Quare planete non scintillant [22;22]
23. Quare motis nubibus aliquando videtur luna moveri [23;23]
24. Quare cum videns vadit in partem, in qua est luna vel alia stella, videtur sibi, quod stelle moveantur ante se in partem, in quam vadit [24;24]
25. Quare si fugiat videns in partem contrariam, videtur ei, quod stella sequatur [25;25]

De elementis per ordinem

- de igne:

26. Utrum sol naturaliter moveat speram ignis [26;-/26]
27. Quare concavum orbis lune est proprius locus ignis [27;-/27]
28. Quare ignis in spera sua non lucet [28;28]
29. Que sit causa vulcani in monte Ethna et similibus [29;-/29]
30. Quare lapis amaster dictus trahit ignem a remotis ad se sicut magnes ferrum [30;30]
31. Quare ignis descendit deorsum ad aliquas materias et adheret illis extra locum suum contra morem aliorum elementorum [31;-/31]
32. Querit Arestotiles Metheororum, quare coruscatio descendit, cum sit ignis, cuius est ascendere [30 *pro* 32;-/32]
33. Quare ignis fulminis quandoque conminuit gladium in vagina et non ledit vaginam et aurum et argentum in bursa et non ledit bursam [*;33]
34. Quare ignis fulminis quandoque adurit calceos, non hominem vel etiam vestes [33;34]
35. An sit possibile, quod Alexander scribit Arestoti, quod in India ignis de nubibus ad modum nivis cadebat [34;35]

36. Quare super ignem carbonum superfunditur vinum vel superaspergitur sal, ne caput ledat [35;-/36]
37. Quare in fiala vitrea plena aqua frigida opposita soli elicietur ignis, non autem si sit plena aqua calida [36;-/37]

- de elemento aeris:

38. Utrum aer naturaliter sit humidior aqua [37;38]
39. Utrum aer simplex possit corrumpi aut putrefieri [38;-/39]
40. Quare aer habet plures et varias mutationes quam alia elementa [39;-/40]
41. Quare aer mutatur in qualitatibus secundum mutationem solis in quatuor anni temporibus [-/- *post quaest. praeced.*;-/41]
42. Quare secundum Avicennam, ubi supra, quanto villa est altior in monte, tanto aer frigidior, in valle vero calidior [40;42]
43. Quare in mediis noctibus et in meridie maxime fit serenitas aeris [41;-/43]
44. Quare oriente aurora est aer magis frigidus [42;-/44]
45. Propter quid aer ab aurora frigidius est quam a sero [43; *in alio loco, cf. 72 registri emendati*]
46. Cur magis in nocte est serenitas quam in die [44; *in alio loco, cf. 72 registri emendati*]
47. Quare noctes in estibus diebus sunt profocaciores [45; *in alio loco, cf. 72 registri emendati*]
48. Quare aer non replet nec deprimit [46; *in alio loco, cf. 72 registri emendati*]
49. Cur aer in utribus inflatis et circumcooperitis imputrescibilis [47; *in alio loco, cf. 72 registri emendati*]
50. Quare in serenitate est maius frigus quam nubibus existentibus [48; *in alio loco, cf. 72 registri emendati*]
51. Quare auster flat cum pruina [49;51 *post quaest. praeced.*]
52. Propter quid auster est fetidus [50;52]
53. Cur auster non incipiens sed finiens pluvialis [51;53]
54. Quare auster, quando minor fuerit, serenus est, quando vero magnus fuerit, nubilosus et diuturnior est [52;-/54]
55. Quare austro flante mare nigrum fit, borea autem apparatus [53;55]
56. Cur in austernis gravius et imbecillius se habent homines [54;56]
57. Propter quid in austernis ventis austri sicci et inaquosi sunt febriles [55;57]
58. Cur ventorum plurimi sunt boree [60 *post quaest. praeced.*;58]
59. Quare boreas incipiens magnus, finiens vero parvus, sed auster econverso [58 *post quaest. praeced.*;56 *pro* 59]
60. Propter quid in borealibus sumus magis conmedentes [59;60]
61. Quare dicitur, si auster boream advocabit, statim tempscant [60;61]
62. Cur in die fortis boreas, nocte autem cadit [61;62]
63. Quare venti aqua facta citius cessant [62;63]
64. Propter quid non idem venti ubique pluviales [63;64]
65. Cur sinceri occasus serenitatem signant, turbati vero tempestatem [64;65]
66. Quare in orione maxime fiunt varii dies et indeterminationes ventorum [65;66]
67. Cur canes in venatione minime inveniunt zephiro flante [66;67]
68. Quare quando stelle videntur currere in aere, venti signum est [67;68]
69. Quare venti frigidi existentes desiccant et magis desiccant quam sol [68;69]
70. Cur elevato sole augentur et cadunt venti [69;70]
71. Cur quando eurus flat, maiora videntur omnia [70;71]
72. Quare si ab aurora flare incipit, durat magis [70 *pro* 71;-/72, *sequuntur: s. n.* Propter quid aer ab aurora frigidius est quam a sero, 73 Cur magis in nocte est serenitas quam in die, *s. n.* Quare noctes in estibus diebus sunt profocaciores, *s. n.* Quare aer non replet

nec deprimit, s. n. Cur aer in utribus inflatis et circumcoopertis imputrescibilis, 78 Quare in serenitate est maius frigus quam nubibus existentibus, cf. 45–50 *registri emendati*]

73. Cur quando multe tele araneorum feruntur, venti signum est [72;79]
 74. Quare aquilo dissipat pluvias et depurat aerem [73;74 *post quaest. praeced.*]

- de elemento aque:

75. Quare aquas permutare morbidum aiunt, aerem autem non [74;75]
 76. Cur mutatio aque magis quam ciborum est egritudinalis [75;-/ *post quaest. praeced.*]
 77. Cur aquarum mutationes multiplicant pediculos [76;-/ *post quaest. praeced.*]
 78. Que sunt aque meliores [77;-/ *post quaest. praeced.*]
 79. In quibus locis magis fontes et flumina oriuntur [78;77 *post quaest. praeced.*]
 80. Quid est universale principium omnium aquarum [79;78]
 81. Quid elevat aquas de amphitric(!) vel concavitatibus terre ad orifitia fontium et fluminum [80;-/79]
 82. Quis sit locus primus et communis omnium aquarum [81;80]
 83. Quare mare non redundat ex influxu tot fluminum [82;81]
 84. Cur mare est salsum [83;82]
 85. Quare mare purgat se secundum Senecam VII Q. naturalium [84;83]
 86. Quare navis citius submergitur in portu quam in pelago et de pelago velotius movetur ad terram quam e converso [85;-/84]
 87. Cur naves currentes in mari quandoque serenitate inglutiuntur et periunt [*;85]
 88. Cur mare dulci aqua minus est frigidum [86;-/86]
 89. Quare balneati in mari citius exsiccantur quam in aqua dulci [87;87]
 90. Propter quid in mari magis natare possunt quam in fluminibus [88;88]
 91. Cur in mari pluri tempore durare possumus quam in flumine [*;89]
 92. Quare iuxta mare frequenter inveniuntur aque dulces et non salse [89;90]
 93. Cur aqua salsa non est fluxibilis [90;91]
 94. Quare aqua minus alba videtur, si moveatur [91;92]
 95. Cur mare ad australem locum saliores aquas habet [92;93]
 96. Quare maria superiora dulciora sunt quam que in profundo [93;94]
 97. Cur maria que prope terram magis dulcia sunt [94;95]
 98. Quare mare solum aduritur, aqua autem dulcis non [95;96]
 99. Quare in paludibus non fiunt arene aut minus quam in mari et fluminibus [96;-/97]
 100. Quare mare gravius existens aqua dulci perspectibilis [97;98]
 101. Cur natantes in mari evacuati fiunt [98;99]
 102. Quare aqua calida, si superuncta fuerit oleo, minus calida est [94 *pro* 99;-/100]
 103. Quare aque in puteis fiunt in estate post meridiem calidiores [100;-/101]
 104. Quare aqua calidior facta flamma non adurit ligna sicut flamma [101;102]
 105. Cur quando calefit aqua frigida, antequam calefiat, calidior est fundus vasis [102;103]
 106. Quare a calidis aquis magis quam a frigidis congelantur lapides [103;104]
 107. Cur aqua calida pedem movens magis videtur calida quam quiescens [109 *pro* 104;105]
 108. Quare aqua calida citius in frigidatur in sole quam in umbra [105;106]
 109. Cur balneari in aqua a sole calefacta non est sanum [106;107]
 110. Quare aquarum calidarum multe salse [107;-/108]
 111. Quare balnea calida desiccant [108;109]
 112. Quomodo aqua amara maris dulceatur [*;200 *pro* 110]
 113. Quare in aquis invenitur sapor tam varius [109;201 *pro* 111]
 114. Quare aqua putei in hieme est calida, in estate frigida [110;202 *pro* 112]
 115. Quare aque stantes citius corrumpuntur quam fluentes [*;-/203 *pro* 113]

- de elemento terre:

116. An tota terra sit cooperta aquis [111;204 *pro* 114]
 117. Quare terra infima et minima inter omnia elementa mundi est tot mirabilium productiva, eciam pre aliis [112;205 *pro* 115]
 118. Utrum terra sub ambobus tropicis sit habitabilis [113;206 *pro* 116]
 119. Utrum terra sub equinoxiali sit habitabilis [114;207 *pro* 117]
 120. Quare sunt homines ferini secundum mores et visum, qui sunt in terris excellentis frigiditatis vel caloris [115;208 *pro* 118]
 121. Propter quid habitantes in terris calidis sunt timidi, qui autem in frigidis, viriles [116;209 *pro* 119]
 122. Quare in calidis terris sunt sapientiores quam in frigidis [117;300 *pro* 120]
 123. Cur Egiptus existens terra calidissima, vinum non nature calide, sed frigide [118;301 *pro* 121]
 124. Quare in terris palustribus sunt homines coloris mali et crocei [119;302 *pro* 122]
 125. Que sit causa montium [120;122 *pro* 123]
 126. Que sit causa terremotus [121;124]
 127. In quibus locis fiat terremotus [122;-/125]
 128. Quibus autem temporibus convenit terremotus [123;-/126]

De mineralibus

129. Utrum, sicut dicunt alchimiste, lapides pretiosi habent virtutem stellarum fixarum et metalla planetarum [124;127]
 130. Que sit materia metallorum [125;128]
 131. An aurum tantum sit forma omnium metallorum [126;129]
 132. Utrum species metallorum possint permutari [127;-/130]
 133. Cur metalla sunt ductilia, licet plus vel minus [128;131]
 134. Cur metalla omnia fulgent, licet plus et minus [129;122 *pro* 132]
 135. Utrum metallorum sit adinvicem circularis generatio [130;133]
 136. Quare aurum generatum inter arenas fluminum sit melius aurum [131;134]
 137. Quare aurum est omnibus metallis ponderosius [132;-/135]
 138. Quare aurum pre omnibus metallis est incorruptibilis et magis sustinens ignem [133;-/136]
 139. Quare aurum confert melancolie et tremori cordis leticiam [*;-/137]
 140. Quare usus auri valet in lepra et plus in membris faciei quam in aliis [134;-/138]
 141. Quare si super vas plenum argento vivo lapidem centenarium ponas, non mergitur [135;139]
 142. Quare aurum non eruginatur [*;140]
 143. Quare ferrum valde ignitum scintillat [*;-/141]

De gemmis

144. Quare lapides pretiosi pre aliis habent virtutes mirabiles [136;142]
 145. Quare imagines hominum vel aliorum natura in gemmis formantur [137;143]
 146. Quare inveniuntur quandoque lapides habentes figuras animalium, et si franguntur, inveniuntur figure intestinorum [138;-/144]
 147. Quare carbunculus dicitur habere virtutes omnium gemmarum [139;-/145]
 148. Quare adamas durissimus solvitur plumbo [140;146]
 149. Quare albescon semel accensus vix unquam potest extingui [141;147]
 150. Quare dionisia lapis niger ut ferrum intermicans guttis rubeis fugat ebrietatem [142;148]

151. Quare lapis enijds perpetuis guttis distillat, que valent febricitantibus, et non minoratur [143;149]
 152. Quare epistrices lapis proiectus in aquam ferventem, cessat ebullitio eius et post modicum frigescit [144;150]
 153. Quare magnes trahit ferrum [145;151]
 154. Quare magnes in presentia adamantis non trahit ferrum [146;152]

De vegetabilibus

155. Qualiter se habeat semen plante ad productionem plante [147;153]
 156. In qua parte seminis sit virtus eius pullulativa [148;154]
 157. Utrum semina plantarum possint adinvicem transmutari, scilicet ut de siligine fiat triticum et e converso [149;155]
 158. Quare semina acerbarum plantarum acerbiora sunt quam radices et folia [150;156]
 159. Que est necessitas foliorum in planta [151;157]
 160. Quare in aliquibus arboribus cadunt folia, in aliquibus non [152;158]
 161. Quare et quomodo generantur flores in plantis [153;159]
 162. Quare flores in aqua merguntur [154;160]
 163. Quare flos bene redolet [155;161]
 164. Quare minus bene redolet flos, cum prope est [156;160 *pro* 162]
 165. Quare confricati flores perdunt odorem [157;163]
 166. Quare cadunt flores [158;164]
 167. Quare flores aperiuntur in die et clauduntur in nocte [159;165]
 168. Quare omnes fructus vel habent figuram spericam ut poma vel piramidalem ut pira [160;166]
 169. Quare fructus immaturi sunt coloris viridis, maturi vero crocei vel rubei [*-/- post. quaest. praeced.*;167]
 170. Quare fructus mirabolanorum(!) in principio est dulcis, post ponticus, ultimo amarus [161;166 *pro* 168]
 171. Quare alique arbores non habent flores [162;169]
 172. Quare alique arbores sunt infecunde [163;170]
 173. Quare arbores in terra et aqua acetosa faciunt fructum dulcem [164;171]
 174. Quare arbores per insertionem et inscisionem emendantur [165;172]
 175. Quare arbores ortenses melius proveniunt et crescunt si iuxta eas silvestres sint plantate [166;173]
 176. Quare arbores sunt bene odorabiles, in quas inclinatur iris [167;174]
 177. Quare si concavum abietis tantum auferatur, tota moritur [168;175]
 178. Quare allia et cepe quanto in sicciori loco plantantur, meliora fiunt, alia vero deteriora [169;176]
 179. Quare allia magis fetent vetera existentia quam nova [170;177]
 180. Quare buxus et ebenus in aqua mergitur [171;178]
 181. Quare camfora odorata a maribus tollit appetitum coitus, in feminis auget [172;179]
 182. Quare iusquianus interficit homines et non curdos(!) [173;180]
 183. Quare caulis solvit ebrietatem [174;181]
 184. Quare cepe sic mordent oculos, quod lacrimari faciunt [175;182]
 185. Quare crocus cum letificet et confortet cor, immoderate sumptus interimit [176;183]
 186. Utrum ebenus cremetur per ignem, quia dicit Virgilius: Ebenus est arbor, quem nullus concremat ardor [177;184]
 187. Quare comestio ficuum generat pediculos [178;185]
 188. Quare ficus molles et dulces existentes ledunt dentes [179;186]
 189. Quare sola ficulnea bis in anno fructificat [*;187]
 190. Quare frequenter utentes ficibus siccis habent dentes corrosos [*;188]

191. Quare ruta plantata in umbra ficus bene crescit et taurus indomitus ligatus ad ficulneam mansuescit [*;189]
192. Quare ficus non floret ut ceterae arbores [*;190]
193. Quare salix et quaedam alte arbores non fructificant [*;191]
194. Quare palma non fructificat ante centum annos [*;192]
195. Quare aliqui fructus congelati proiecti in aquam frigidam resolvuntur [*;193]
196. Quare fructus non bene colorantur nisi a solē aspiciantur [*;194]
197. Quare herbe male citius crescunt [*;195]
198. Quare folia olivarum non fluunt [*;196]
199. Quare post putrida fructuum videtur vinum amarum potatum [180;197]
200. Quomodo gariofoli exsiccati reformentur [182 *post quaest. praeced.*;198]
201. Quare menta impedit fortitudinem [183;202 *pro* 199]
202. Quare mirri manu confricati dulciores nobis videntur non confricatis [184;200]
203. Quare origanum immissum musto dulceficit [185;201]
204. Cur pasta ordeacea confecta sit minor tritici aut maior [186;-/202]
205. Quare lac et dulcia potata cum farina ordeae videntur dulciora [187;-/203]
206. Quare rami palme masculae inclinant se ad palmam feminam [188;204]
207. Quare portulaca dissolvit congelati dentium [189;205]
208. Quare rosa confortat cor et valet sincopi [190;206]
209. Quare ruta fetidos sudores facit [191;207]
210. Quare cibus ex tritico magis conveniens est corpori et magis nutritivus [192;208]
211. Quare vinum aut aqua post stiptica ut glandes aut mirrilla comesta videtur dulcius [193;-/209]
212. Quare vegetabilium haec quidem elixa, haec quidem cruda sunt comestibilia [194;210]
213. Quomodo discernantur in arboribus sive ortensibus sive silvestribus mas a femina [195;-/ *post quaest. praeced.*]

LIBER SECUNDUS

De animalibus in generali

214. Utrum aliquod animal generetur ex putrefactione virtute celesti [196;-/ *post quaest. praeced.*]
215. Item queritur an non-vivens prius sit vivente vel vivens prius non-vivente [197;-/ *post quaest. praeced.*]
216. Utrum inter vivens et non-vivens sit medium [198;113 *pro* 213 *post quaest. praeced.*]
217. Quare diversitas organorum necessaria est animali [199;114 *pro* 214]
218. Quare membrum organicum precisum non valeat restaurari [200;215]
219. Utrum omne animal respiret aërem [201;216]
220. Quare non omne animal emittit vocem [202;217]
221. Utrum motus insit omni animali [203;218]
222. Quare animal immobile sit magis aquaticum [204;219]
223. Utrum virtus motiva veniat a parte anteriori vel posteriori [205;220]
224. Quare pes dexter sit habilior ad motum quam sinister [206;221]
225. Utrum animal in ambulando naturaliter preponat pedem dextrum [207;222]
226. Quare animalia aliqua mutant²³ se de loco ad locum [208;223]
227. Quibus animalibus magis contingit moveri de loco ad locum [209;-/224]
228. Quare id non faciunt aves rapaces [210;225]
229. Quare aliqua animalia magis moventur de die quam de nocte [211;226]
230. Quare omne animal volatile sit gressibile et non e converso [212;227]

23 mutant : cf. movent in *indice*.

231. Utrum alimentum sit necessarium animali [213;228]
 232. Utrum omne animal habeat determinatum nutrimentum [214;-/229]
 233. Quare potus est necessarius animalibus [215;230]
 234. Utrum cibus vel potus animalibus sit magis necessarius [216;-/231]
 235. Utrum lac sit magis necessarium nutrimentum post partum [217;-/232]
 236. Utrum augmentum sit necessarium viventibus [218;233]
 237. Utrum aliquis in pueritia possit augmentari ultra cursum nature [219;234]
 238. Queritur in qua etate magis fiat augmentum [220; *in alio loco, cf. 241 registri emendati*]
 239. Quare aliqui homines in prima etate multum crescunt [221;-/235]
 240. Quare homo inter omnia animalia tardius venit ad augmentum [222;-/236]
 241. Utrum animalibus possit accidere error in quantitate ut appositio sexti digiti in manu vel pede vel excrescentia membrorum [223;237, *sequitur: 238 In qua etate magis fiat augmentum, cf. 238 registri emendati*]
 242. Quare in aqua sunt maiora animalia et nutribiliora quam in terra [*;239]
 243. Quare in animalibus maiora sunt masculina femininis prout frequenter uti videtur ad experientiam [*;240]

- de somno animalium:

244. Utrum somnus sit necessarius animalibus [224;241]
 245. Utrum somnus insit omni animali [225;242]
 246. Utrum somnus sit passio cordis aut cerebri [226;243]
 247. Cuius virtutis passio sit somnus [*;244]
 248. Quare pisces et lepores et annulosa dormiunt apertis oculis [227;245]
 249. Quare pueri ad somnum provocantur motu [228;246]
 250. Quare et pueri et magni cantilenis ad somnum provocentur [229;247]

- de coitu animalium:

251. An omne animal habeat membra specialia deputata generationi [230;248]
 252. Quare alia animalia preter hominem sunt multi strepitus, ut gallus cantat et saltat et alia [231;249]
 253. Utrum animalia in coitu sint magis audacia et iracunda [232;-/250]
 254. Utrum furor illo tempore plus dominetur in maribus vel femellis [233;251]
 255. Quare isto tempore animalia minus appetunt cibum [234;252]
 256. Quare porci tempore coitus magis moventur ad septentrionem quam ad orientem vel occidentem [235;253]
 257. Quare aves aquatice post coitum se immergunt aquis [236;254]

- de amicitia et inimicitia animalium:

258. Utrum amicitia et inimicitia sit in brutis [237;255]
 259. Utrum ista sit in omnibus brutis [238;256]
 260. Quare ovis fugit lupum [239;-/257]
 261. Utrum aliqua animalia sint socialia [240;258]
 262. Utrum bruta animalia distinguantur secundum mores [241;259]

- de cautelis animalium:

263. Utrum cautele insint animalibus a natura vel a consuetudine [242;260]

264. Quare cerva ante partum comedit draganteam [243;-/261]
 265. Quare capreolus vulneratus vel capra comedit puleium [244;262]
 266. Quare avis vulnerata comedit origanum agreste [245;263]
 267. Quare serpens excecatus querit fenniculum [246;266 *pro* 264]
 268. Quare animalia volentia pungnare cum serpentibus comedunt rutam ut mustela [247;265]
 269. Quare leopardus, cum comedit venenum, conmedit egestionem hominum [248;266]
 270. Quare lupus comedens de egestionem hominis moritur [249;-/267]
 271. Quare lupus, cum diu latuerit post partum, comedit draganteam [250;268]
 272. Utrum cautela in brutis sit ab arte vel natura [251;269]

- de ruminatione animalium:

273. Utrum omne animal ruminans careat dentibus superioribus [252;270]
 274. Quare ruminantia abundant magis in egestionibus [253;271]
 275. Quare animalia ruminantia sunt socialia [254;272]

- de latitatione animalium:

276. Quare aliqua animalia latitant in hieme [255;273]
 277. Utrum animalia tempore latitacionis vivant [256;-/274]
 278. Quomodo in animalibus sit actus primus sine secundo, quia talia animalia sunt sine motu [257;-/275]
 279. Utrum tempore latitationis nutriantur [258;276]
 280. Queritur an homo possit vivere per tantum tempus sine cibo [259;277]
 281. Utrum animalia talia tempore latitacionis anhelent [260;-/278]

De membris et partibus animalium

<- de corde:>

282. Utrum omnia membra animalis reducantur ad aliquod unum [261;279]
 283. Quid sit principale membrum, ad quod omnia alia ordinantur [262;280]
 284. Quare cor est pyramidalis figure [263;281]
 285. Quare eius conus non erigitur sursum in quadrupedibus sicut in piscibus [264;282]
 286. Quare cor in homine non situatur in medio sicut in aliis animalibus [265;-/283]
 287. Quare cor cum sit nobilissimum membrum, sit pessimi nutrimenti [266;284]
 288. Cuius complexionis sit cor [*;285]
 289. Quare animal habens cor magnum sit timorosum [267;286]
 290. Quare cor mollius secundum Philozophum sit melius [268;288 *pro* 287]
 291. Utrum cor sit calidius quam spiritus [269;288]
 292. Utrum cor sit susceptivum infirmitatis [270;289]

- de cerebro:

293. Quare cerebrum naturaliter sit frigidum et humidum [271;290]
 294. Quare cerebrum dividitur per ante et retro, cum cetera membra distinguantur per dextrum et sinistrum [272;291]
 295. Quare homo habet maximum cerebrum secundum proportionem sui corporis [273;-/292]
 296. Utrum cerebrum sentiat [274;93 *pro* 293]

- de sanguine animalium:

297. Utrum sanguis sit necessarius animali [275;294]
 298. Utrum solus sanguis nutriat [276;295]
 299. Utrum sanguis magis abundet in macris quam in pinguibus [277;296]
 300. Utrum sanguis plus abundet in maribus quam in feminis, ut dicit Philosophus [278;297]
 301. Utrum generacio sanguinis primo fit in corde [279;-/298]
 302. Quare sanguis generatus in corpore est liquidus, extra corpus coagulatus [280;299]
 303. Quare sanguis aliquorum animalium congelatur, ut hominis et bovis, aliquorum non [281;300]
 304. Quare sanguis prope ossa citius corrumpitur [*;301]
 305. Utrum sanguis sit ultimus cibus membrorum [282;302]
 306. Utrum melius nutriat sanguis grossus vel subtilis [283;303]
 307. Quare presente interfectore sanguis interfecti fluit [284;304]
 308. Quare quidam sudant sanguinem [*;305]

- de venis et arteriis:

309. Utrum vene sint necessarie in corpore animalis [285;306]
 310. Utrum vene sint in qualibet parte corporis [286;307]
 311. Utrum vene oriantur a corde vel ab epate [287;-/308]
 312. Utrum arteree sint necessarie animali [288;309]
 313. Utrum arteree oriantur a corde vel a cerebro [289;310]
 314. Utrum sanguis venalis sit grossior artereali [290;311]
 315. Quare non sit minutio de arterea sicut de vena [291;312]

<- de nervis:>

316. Utrum nervi sint necessarii animali [292;313]
 317. Utrum nervi oriantur a corde vel a cerebro [293;-/314]
 318. Utrum nervi sint melancholice vel fleumatice complexionis [294;315]

- de stomacho animalium:

319. Utrum prima virtus digestiva sit in ore vel stomacho [295;316]
 320. Utrum stomachus sit calide complexionis aut frigide [*;317]
 321. Utrum prima digestio, que fit in stomacho, alteret cibum ad speciem diversam [296;318]
 322. Utrum preter stomachum requirantur plura intestina [297;319]
 323. Quare inferior pars stomachi est carnosae, superior nervosa [298;320]

- de pulmone animalium:

324. Utrum motus pulmonis sit naturalis [299;321]

<- de epate:>

325. Utrum epar generetur ex semine vel ex sanguine menstruoso [300;322]
 326. Utrum appetitus coitus fit ab epate [301;-/323]

- de splene animalium:

327. Utrum humor melancolicus generetur in epate vel in splene [302;324]
 328. Quare cum splen sit frigidum, fiant in ipso opilaciones et apostemata per humores calidos [303;325]

- de felle animalium:

329. Utrum fel sit causa brevitatis vite [304;336 *pro* 326]

- de renibus animalium:

330. Quare sint duo renes [305;327]
 331. Quare ren dexter est superior et maior quam sinister [306;328]
 332. Quare lapis in senibus generatur in renibus et in pueris in vesica [307;429 *pro* 329]
 333. Quare lapis magis generatur in viris quam mulieribus [308;330]
 334. Quare ventus borealis provocat urinam [*;-/331]
 335. Utrum urina sit corpus simplex [309;332]
 336. Quare urina brutorum est spissior quam hominum [310;-/333]
 337. Quare quedam animalia urinant, cum vident alia urinare [*;334]

- de ossibus animalium:

338. Utrum ossa sint animali necessaria [311;335]
 339. Utrum ossa sentiant aut non sentiant [312;336]
 340. Utrum ossa nutriantur [313;337]

- de medulla:

341. Utrum medulla sit nutrimentum ossium [314;338]
 342. Quare medulla animalium melancolicorum, ut cervi et bovis, est dulcior quam flecmaticorum, ut porci et aliorum [305 *post quaest. praeced.*;339]
 343. Cuius complexionis sit medulla [306;-/340]

- de cartilagine:

344. Utrum cartilago sit necessaria [307;341]

- de cute et tela animalium:

345. Utrum cutis et tela sint necessaria in animalibus [308;342]

- de virtute vitali:

346. Utrum virtus vitalis in animali sit in aliqua parte corporis sicut in organo [309;343]

- de tactu animalis:

347. Utrum sensus tactus sit in carne [310;344]
 348. Utrum sensus sit in partibus et membris similibus [311;345]
 349. Quare elementa magis in partibus consimilibus dominantur [312;346]

- de auribus animalium:

350. Quare aures animalium omnium sunt mobiles preterquam hominis [313;347]
 351. Quare omnia animalia melancolica, ut asinus, cervus et lepus, habent longas aures [314;348]

- de pedibus animalium:

352. Quare aves habent pedes, pisces autem non habent [315;349]
 353. Quare omne pedatum habet pedes pares [316;350]
 354. Quare animalia pares pedes habent [318 *pro* 317;351]
 355. Quare animalia parva annulosi corporis habent multos pedes [317 *pro* 318;352]

LIBER TERTIUS

De homine <in generali>

356. Quare solus homo inter omnia animalia est rectus et erectus [319;-/353]
 357. Quare solus homo inter omnia animalia dormiendo ambulat [*;354]
 358. Quare corpus hominis non est pilosum totum sicut corpora aliorum animalium [320;355]
 359. Quare homo naturaliter caret alis et plumis [321;355 *pro* 356]
 360. Quare homo vivus mergitur, mortuus vero natat [322;357]
 361. Quare homine moriente inveniuntur membra frigida, eo mortuo calefiunt [-/ *post quaest. praeced.*;358]
 362. Quare post exitum anime aliqui homines intumescunt, cum prius non fuerint tumidi [323;359]
 363. Quare in regionibus calidis sunt homines minores, cum oppositum inveniatur in plantis et animalibus [*;360]
 364. Utrum homo possit efferari et fieri silvestris [335 *post quaest. praeced.*;360 *pro* 361]
 365. De risu hominis. Quare homini soli inest risus [336;362]
 366. Quare ante tactus homo sub ascellis ridet [337;-/363]
 367. Quare homo solus animalium patitur morpheam [338;364]
 368. Quare solus homo habet pilos in superiori et inferiori palpebra, alia autem animalia solum in superiori [*;365]
 369. Quare pueri et mulieres minus habet morpheam, viris mulieris autem vetustioris magis [339;366]
 370. Quare homo non habet determinatum cibum sicut alia animalia [340;367]
 371. Quare homini soli omnium animalium fluit sanguis e naribus [341;368]

- de visonomia:

372. Utrum phisonomia de moribus per alias partes corporis sit possibilis [342;369]
 373. Secundum quam partem corporis habet fieri phisonomia [343;370]

374. Quare frons magna et lata significat ponderosum et declinantem ad stulticiam et parva bonam dispositionem [344;381 *pro* 371]
375. Quare supertilia artualia versus nasum significant bonum intellectum, versus tempora significant molliciem et malum [345;372]
376. Quare supercilia lenearia(!) significant femininitatem et flexibilitatem [346;373]
377. Quare supercilia pilosa et deflexa ad terram significant invidiam et luxuriam [347;-/374]
378. Quare oculi prominentes significant perturbacionem discrecionis et visus, profundi autem econverso [348;-/375]
379. Quare nimia apertio oculi vel immobilitas significat inverecundiam, mobilitas vero inconstanciam [349;376]
380. Quare sternutio est divinatoria, cum exitus aliarum ventositatum de pectore et ventre non sint tales [350;377]
381. Quare lineaciones manus longe et aperte sunt signum longe vite et breves econverso [351;378]
382. Quare magnitudo manus in viris significat bonum, in mulieribus malum [352;379]

- de generatione hominis:

383. Utrum ad generacionem necessaria sit distinctio sexuum [353;380]
384. Utrum femina intenta sit a natura [354;-/381]
385. Utrum mas et femina diversificent speciem [355;382]
386. Utrum vir possit effeminari [356;-/383]
387. Utrum mas sit calidior femina [357;384]
388. Utrum vir sit maior femina in quantitate [358;385]
389. Utrum mas sit longioris vite quam femina [*;-/386]
390. Utrum caro maris sit durior quam femine [359;-/387]
391. Utrum vir sit humilior²⁴ ad mores quam femina [360;388]
392. Quare mares ciccius augentur in materno utero quam femine, extra uterum autem econverso [361;389]
393. Quare generatur mas vel femina [362;390]
394. Quare pueri et senes plurimique generant feminas [363;391]
395. Quare ventus borealis facit ad generacionem masculorum, australis ad generacionem feminarum [364;392]
396. Utrum in viris plus duret virtus generacionis quam in feminis virtus conceptionis [365;393]

- de coitu hominum:

397. Utrum coitus ad generacionem hominis sit necessarius [366;394]
398. Utrum appetitus coitus sit racione frigidi vel calidi [367;-/395]
399. Utrum in regione calida vel frigida magis vigeat coitus [368;396]
400. Quo tempore in hominibus magis vigeat coitus [369;397]
401. Quare dicit Philosophus, vir maxime appetit coitum in hyeme, femina in estate [370;399 *pro* 398]
402. Quare in coitu vir magis debilitatur quam mulier [371;399]
403. Quare coiens et moriens sursum ducit oculos, dormiens autem deorsum [372;400]
404. Quare excalcacio non confert ad coitum [373;401]
405. Quare ieiuni ciccius coeunt [374;402]
406. Quare equitantes continue magis luxuriosi fiunt [375;403]

24 humilior : *cf.* habilior *in indice.*

407. Quare cum iuvenes incipiunt posse coire eorum corpora fetent [376;404]
 408. Quare in aqua non possunt coire homines [377;405]
 409. Quare mulier post impregnacionem appetit coitum, alia autem animalia non [378;406]
 410. Utrum in coitu sit maxima delectatio [379;407]
 411. Utrum mulieris delectatio in coitu sit maior quam viri [380;408]
 412. Utrum maior delectatio sit in bruto quam in homine [381;409]

- de spermate hominis:

413. Utrum sperma exeat a toto corpore vel parte determinata [382;410]
 414. Utrum sperma magis derivetur a cerebro quam ab alia parte [383;411]
 415. Utrum sperma sit superfluitas ultimi cibi [384;-/412]
 416. Utrum sperma immediate generetur ex sanguine [385;413]
 417. Utrum femine spermatizent [386;-/414]
 418. Utrum sperma sit pars materialis conceptus [387;415]
 419. Utrum in spermate sit anima [388;415 *post quaest. praeced.*]
 420. Utrum virtus anime matris sit in semine sicut patris [389;416]
 421. Quare ergo fetus quandoque assimilatur matri plus [390;417]
 422. Utrum talis virtus anime in semine operetur mediante calore [391;418]

- de menstruo mulierum:

423. Utrum menstruum veniat a toto corpore sicut sperma [392;419]
 424. Utrum menstrua sint in aliis animalibus sicut in mulieribus [393;-/420]
 425. Quare menstrua non sunt in masculis sicut in mulieribus [394;-/421]
 426. In quibus mulieribus plus habundent menstrua, scilicet in macris aut pinguibus [395;422]
 427. In qua etate abundent menstrua, in senectute an iuventute [396;423]
 428. Quare fluxus menstruorum prius et citius cessat in mulieribus quam sperma in viris [397;424]
 429. Quare prius incipiunt menstrua in feminis quam sperma in viris [*;-/425]
 430. Quare emissio aliarum superfluitatum non requirit tempus determinatum mensis sicut menstruorum [398;426]
 431. Quare fluxus menstruorum habet tempus determinatum, non autem fluxus emorroidarum [399;427]
 432. Qua parte lunacionis maxime debent fluere menstrua [400;-/428]
 433. Utrum fluxus iste diu duret vel cito terminetur [401;429]
 434. Utrum fluxus eorum causet infectionem in speculo [402;-/430]
 435. Utrum femina menstruosa magis appetat coitum quam non menstruosa [403;-/431]
 436. Quare in superfluo fluxu menstruorum inflantur pedes [404, *num. 405 vacat, 406 cum titulo De menstruo mulierum sine quaestione*;432]
 437. Quare in aliquibus mulieribus fluunt menstrua post conceptionem [407;433]

<- de conceptione, partu et fetu>

438. Quare post mundificationem mulieris citius concipiant [408;434]
 439. Quare secundum Philosophum post conceptionem clauditur os interius matricis [409;435]

440. Quare mulieri naturaliter veniat horripilon(!) post conceptionem²⁵ [410;536 *pro* 436]
 441. Quare mulieres pregnantes habent irrationabilem appetitum [411;437]
 442. Utrum mulier impregnata possit iterum ante partum concipere [412;438]
 443. Utrum ex una parte seminis possit concipi fetus [413;439]
 444. Utrum gemelli concipiantur una impregnatione vel duabus [414;440]
 445. Quare si gemelli sint unius sexus <vivunt frequenter>,²⁶ si vero alter mas alter femella, vel alter moritur vel ambo [415;441]
 446. Que sit causa generationis gemellorum [416;442]
 447. Queritur de mola matricis, qualiter fiat [417;443]
 448. Utrum omnia membra simul generentur [418;444]
 449. Utrum cor primo generetur in animali [419;445]
 450. Utrum generatio hermofrodite sit naturalis [420;-/446]
 451. Utrum embrio ante formationem nutriatur [420 *post quaest. praeced.*;447]
 452. Utrum embrio in matrice emittat superfluitates [421;-/448]
 453. Utrum embrio in matre respiret [422;449]
 454. Utrum somnus insit embrioni in matrice [*;450]
 455. Utrum in eo vigilia precedat somnum vel econverso [423;-/451]
 456. Utrum mulier habeat determinatum tempus pariendi [424;452]
 457. Utrum fetus productus mense VIII sit debilior mense VII [425;-/453]
 458. Utrum magis laboret in partu mulier quam alia animalia [426;-/454]
 459. Quare abortus magis sit in principio impregnacionis quam in sene [-/427;455]
 460. Quare comestio salis a muliere impregnata facit, ut nascatur puer sine unguibus [428;456]
 461. Utrum femina partu assueta plus laboret in partu <quam> non assueta [429;457]
 462. Utrum partus sit difficilior in vere vel estate [430;458]
 463. Quare fetus exiens ex utero sternutat statim et si non sternutaverit, moritur secundum Avicennam [431;459]
 464. Quare fetus exiens ab utero plorat [*;460]
 465. Utrum caput fetus in partu primo debeat exire [432;461]
 466. Quare fetus exiens ponit manum ad os [433;-/462]
 467. Quare pueri in prima etate multum dormiunt et quasi tota die [434;-/463]
 468. Quare pueri motu et cantilenis ad somnum incitantur [435;464]

- de dispositione fetus:

469. Quare partus aliquando assimilatur patri, aliquando matri, aliquando alicui progenitorum, aliquando nulli istorum [436;465]
 470. Quare generatur monstrum, quod homo est divisus superius et unus inferius, quandoque unus superius et divisus inferius [437;-/466]
 471. Quare sapientes et philosophi ut plurimum generent filios fatuos [438;467]

De partibus hominis, maxime exterioribus

- de capite hominis:

472. Quare capilli crispi videntur tangentibus quasi humidi, cum sint siccores aliis [*;468]

²⁵ *cf.* Quare mulier naturaliter horripiletur sive horripilationem sentit post conceptionem *in indice.*

²⁶ *Supplevi secundum Albertum Magnum Quaestiones super De animalibus IX., q. 25, cf. Quare gemelli diversorum sexuum non conualescunt in indice.*

473. Quare capillus mulieris, si in fontem quiescentem proiciatur, post aliquos dies animatur et movetur sicut serpentulus, sed non capillus viri [*;469]
 474. Quare homo solus animalium habet caput sursum [439;470]
 475. Utrum parvitas capitis sit semper malum signum [440; *in alio loco, cf. 488 registri emendati*]
 476. Utrum caput debeat esse omnino figure circularis [441; *in alio loco, cf. 488 registri emendati*]
 477. Utrum caput magnum sit bonum signum [442; *in alio loco, cf. 488 registri emendati*]
 478. Quare caput hominis inter omnia animalia est magis spericum [443;476 *pro* 471]
 479. Quare secundum Philosophum caput hominis est minus carnosum [444;472]
 480. Quare in osse cerebri humani magis apparet sutura quam in aliis animalibus [445;-/473]
 481. Quare in osse femine sunt pauciores suture quam in osse viri [446;474]

- de pilis sive crinibus animalium:

482. Quare in hominibus non insunt pili a nativitate sicut in brutis nisi in quibusdam partibus [447;475]
 483. Utrum pili generentur ex cute [448;476]
 484. Utrum pili possint fieri in qualibet parte corporis [449;477]
 485. In qua complexione plus habundant pili [450;478]
 486. Utrum pili nutriantur [451;-/479]
 487. Quare capilli diversificantur [452;-/480]
 488. Quare capilli crispantur [453;481, *sequuntur: -/482 Utrum parvitas capitis sit semper malum signum, 483 Utrum caput magnum sit bonum signum, -/484 Utrum caput debeat esse omnino figure circularis, cf. 475–477 registri emendati*]
 489. A qua etate magis accidit calvicium [454;485]
 490. Quare eunuchi non fiunt calvi [455;486]
 491. Quare magis accidit calvities in parte anteriori quam posteriori [456;-/487]
 492. Quare femina non fit calva [457;-/488]
 493. In qua regione citius oriuntur pili [458 ;489]
 494. Quis color sit magis naturalis capillis [459 ;490]
 495. Utrum omnis capillus debeat esse niger [460;491]
 496. Quis capillus citius canescat [461;492]
 497. Utrum capilli graciles et tenuos citius canescant [462;493]
 498. Utrum continua coopertio capitis acceleret caniciem [463;-/494]
 499. Quare homo prius canescit in temporibus quam in parte anteriori vel posteriori [464; 495]
 500. Quare in capillis hominum non invenitur color viridis [465;496]
 501. Quare color maculosus non est in capillis hominis sicut in aliis animalibus [466;496 *pro* 497]

- de oculis animalium:

502. Unde venit diversitas colorum in oculis [467;498]
 503. Quare apud meridiem habitantes sunt magis oculorum nigrorum [467 *post quaest. prae-ced.*;499]
 504. Quare altero oculo clauso melius videmus [468;500]
 505. Quare uno oculo certius videmus quam duobus [469;501]
 506. Quare oculi prominentes et magni debilius vident quam parvi [470;502]
 507. Quare distantibus unum videtur duo [471;503]
 508. Quare si ponatur digitus uni oculo, una res videtur due [472;502 *pro* 504]
 509. Propter quid impeditur visus per inspectionem rerum albarum et non nigrarum [473;505]

510. Quare aliqui vident res de longe et vere(!) de prope, alii vero econverso²⁷ [474;506]
 511. Quare aliqua animalia vident de nocte et non in die [475;-/507]
 512. Quare aliquis existens in profundo puteo videt stellas in die, quas in superficie videre non posset [476;508]
 513. Quare ille, qui est in tenebris videt illum, qui est in luce, non autem econverso [477;509]
 514. Quare fricantes oculum cessamus a sternutationibus [478;510]
 515. Quare in aliis meliora sunt dextera, in oculis autem et aliis sensibus non [499;511]
 516. Quare ceci a nativitate non fiunt calvi [480;502 *pro* 512]
 517. Quare patientes obtalmiam acutius vident [481;513]
 518. Quare exercitium impedit acumen visus [482;514]
 519. Quare obtuse videntes congregatis palpebris vident [483;515]
 520. Quare adversus lucernam aut solem videntes apponunt manum, et sic melius vident [474 *post quaest. praeced.*;516]
 521. Quare fumus oculos magis mordet [475;507 *pro* 517]

- de lacrimis hominum:

522. Quare lacrimae, quas plorantes emisimus, sunt calidae, si vero dolentes oculos miserimus, sunt frigidae [476;518]
 523. Utrum lacrimae voluntarie veniant a corde vel cerebro [477;519]
 524. Quare oculi magni plus lacrimantur quam parvi [478;520 *responsio vacat*]
 525. Quare senes plus lacrimantur involuntarie [479;*quaestio* 521 *vacat, responsio scripta sub* 520]

- de auribus et auditu:

526. Quare aures ex diversa parte capitis sint site, cum oculi sint propinque siti [480;522]
 527. Quare aures sunt sine sanguine, et tamen verecundantis maxime rubescunt [481;-/523]
 528. Quare scalpentes aures tussunt [482;-/524]
 529. Quare si in aurem fluat aqua, infundunt oleum [483;-/525]
 530. Quare melius auditur in nocte quam in die [484;526]
 531. Quare ab extra in domos auditur melius quam ab intus extra [485;528 *pro* 527]
 532. Quare in novis et politis domibus melius auditur [486;528]
 533. Quare magis audiunt continentes spiritum quam respirantes, propter quod etiam in venationibus precipiunt non respirare [487;529, *sequitur: s. n.* Quare pueri sunt magis balbucientes et blesi quam viri, *cf.* 583 *registri emendati*]
 534. Quare oscitantes minus audiunt [488;-/ *post quaest. praeced.*]

- de surditate:

535. Quare omnis mutus est surdus [489;531]
 536. Quare omnes surdi per nares loquuntur [490;532]
 537. Ex quo humore magis causetur surditas [491;-/533]
 538. In qua etate magis accidat surditas [492;534]

²⁷ *cf.* Quare aliqui vident a longe, alii a prope *in indice*.

- circa nasum:

- de olfactu:

– bene odorabilia:

539. Quare homines Neopolitani(!) habent magnum nasum et grossam vocem [*;-/535]
 540. Utrum crispī et tortuosi in crinibus naturaliter ut in plus(!) sint simi²⁸ [493;536]
 541. Quare minus odorabiles odores thimiamatum et florum, cum prope sunt [494;537]
 542. Quare que moventur, odorifera sunt [495;538]
 543. Quare in hyeme minus odoramus et in glacie et nive [496;539]
 544. Quare delectabilius odorant rosas, quarum venter asper est [497;540]
 545. Quare confricati flores perdunt odorem [498;541]

– fetida:

546. Quare fetida calida magis sunt naturaliter fetida quam infrigidata [499;542]
 547. Quare gibbosorum et curvosorum fetidior est anhelitus [500;-/543]
 548. Quare urina, quanto in corpore diutius fuerit, «tanto fetidior sit», stercus autem minus²⁹ [501;544]
 549. Quare allia vetera plus fetent quam nova [502;545]
 550. Quare hoc sit, quod homo aromatica sentit fetida et econverso [503;546]

- de sternutatione:

551. Quare homo maxime animalium sternutat [504;-/547]
 552. Quare frequenter homo bis sternutat et non semel [505;548]
 553. Quare versus solem aspicientes sternutant homines [506;549]
 554. Quare senes difficulter sternutant [507;-/550]

- de fluxu sanguinis per nares:

555. Ex quo humore fiat fluxus sanguinis e naribus [508;550 *pro* 551]
 556. Quo tempore magis accidat iste fluxus a naribus [*;552]
 557. Quare crisis fluxum sanguinis a naribus statim liberat [509;503 *pro* 553]
 558. Quare aspersio aque frigide ad faciem tollit fluxum sanguinis a naribus [510;-/554]

- de ore et que circa illud:

559. Quare ex uno ore calidum et frigidum respirant homines, flant enim frigidum et alant calidum [511;555]
 560. Quare ora nihil comedentium et ieiunantium fetent magis, comedentium vero non [512;556]
 561. Ex quo humore causatur fetor oris [513;557]
 562. Quare fetor oris est morbus contagiosus [514; *in alio loco, cf. 564 registri emendati*]
 563. Quare comestio alliorum et ceparum plus inducit fetorem quam comestio piperis et sinapis [515;558]
 564. Quare oscitantibus econtra oscitant alii [516;559, *sequitur*: 560 Quare fetor oris est morbus contagiosus, *cf. 562 registri emendati*]
 565. Quare sternutatio singultum quietat et non eructatio [517;561]

²⁸ *cf. Utrum crispī naturaliter sunt simi in indice.*

²⁹ *cf. Quare urina in corpore animalis diuturnior fetidior sit, stercus autem non sic in indice.*

566. Quare si quis anhelet, singultus solvitur [518;562]

- de dentibus:

567. Utrum dentes generentur a calido vel frigido [519;563]
 568. In qua etate plus generantur dentes, in senectute vel iuventute [520;564]
 569. Utrum dentes continue crescant [521;565]
 570. Quare dentes incisivi prius generantur quam molares [522;566]
 571. Quot sunt in homine dentes naturaliter [523;567]
 572. Quare habentes raros dentes non sunt longevi [524;568]
 573. Quare multitudo et spissitudo significat longitudinem vite [525;-/569]
 574. Quare dentes iuvenum sunt albiores quam senum [526;570]
 575. Quare dentes cum sint fortiores carne, frigus tamen magis sentiunt [527;571]
 576. Quare dentes magis sentiunt frigus quam calorem, caro vero e converso [528;515 *pro* 572]
 577. Utrum dentes doleant [529;573]
 578. Quare dentes anteriores magis cadant quam molares [530;574]
 579. Quare dentes Ethiopum sunt albi et ungues non [531;575]
 580. Quare plorantes acute loquuntur, ridentes vero graviter [532;576]

- de lingua et que circa illam:

581. Quare homo non habet duas linguas sicut duos oculos et duas aures [*;578 *post quaest. praeced.*]
 582. Quare exercitati et imbecilles acute loquuntur [533;576 *post quaest. praeced.*]
 583. Quare pueri sunt magis balbucientes et blesi quam viri [534; *in alio loco, cf. 533 registri emendati*]
 584. Quare balbucientes non possunt plane loqui [535;-/ *post quaest. praeced.*]
 585. Quare balbucientes sunt melancolici [536;581 *post quaest. praeced.*]
 586. Utrum blesitas accidat magis pueris aut senibus [537;582]
 587. Quare apparet magis blesitas in pronuntiatione huius littere R quam aliarum litterarum [538;583, *sequitur: 584 Quare blesitas magis accidit mulieribus quam viris, cf. 589 registri emendati*]
 588. Quare blesi et trauli citius capiuntur a diarria [539;585, *sequitur: 586 Utrum fortior sit appetitus cibi vel potus, cf. 645 registri emendati*]
 589. Quare blesitas magis accidit mulieribus quam viris [540; *in alio loco, cf. 587 registri emendati*]

- de barba:

590. Quare solus homo habet barbam [541;-/ *post quaest. praeced.*]
 591. Quare mulieres non habent barbam [542;-/ *post quaest. praeced.*]
 592. Propter quid barba in hominibus sequitur motum testiculorum, cum in capris sit aliter [543;586 *post quaest. praeced.*]
 593. Utrum eunuchi possint retinere barbam [544;589]

<- de colore hominis:>

594. Utrum color hominis sequatur dispositionem cordis vel epatis [545;590]
 595. Quare color habet significare super dispositione cordis et eciam epatis [546;-/591]

<- de mamillis:>

596. Quare mamille in mulieribus circa pectus situantur [547;592]
 597. Quare mamille in brutis sunt in parte posteriori sicut in vaccis et ovibus [548;593]
 598. Quare mamille magis crescunt puellis a XIII anno, cum incipiunt menstruare [549;595
pro 594]
 599. Quare mulieres tacte per mamillas incitantur ad coitum [550;596 *pro 595*]

- de manibus:

600. Utrum manus debent appropriari homini [551;-/596]
 601. Quare maior est virtus in manibus [*;-/597]
 602. Quare pollex brevior est aliis digitis et grossior [*;-/598]
 603. Quare digiti habent tria ossa tantum [*;599]
 604. Quare digiti sunt inequales [*;600]

- de unguibus:

605. Propter quid ungues magis generantur in extremitatibus digitorum [552;601]
 606. Quare ungues continue crescunt [553;-/602]
 607. Quare dispositio unguium attestatur bonitati et malicie ingenii secundum Avicennam [554;-/603]

- de cauda:

608. Quare homo naturaliter caret cauda [555;606 *pro 604*]

<- de pedibus hominis:>

609. Quare homo respectu sui corporis omnium animalium habet maximos pedes [556;-/605]
 610. Quare extremitates corporis, scilicet pedes et manus, astringuntur a frigore [557;-/ 606]
 611. Quare quidam digitus manus potest se movere absque aliis, in pedibus autem non est sic [558;-/607]
 612. Quare calciamenta stricta inducunt frigus in pedibus [559;608]
 613. Utrum a pede stupido posito in aqua frigida removeatur stupor [560;609]
 614. Utrum pes stupidus debeat teneri ad ignem [561;610]
 615. Utrum cum aqua lavande sunt extremitates in estate, utrum cum calida aut frigida [562;611]
 616. Quare ablutiones cum aqua frigida preservent a frigore [563;-/612]
 617. Quare pedes infirmorum lavantur aqua frigida [564;613]
 618. Quo tempore magis fiat podagra [565;619 *post quaest. praeced.*]
 619. Quare podagra maxime accidit edentibus legumina secundum Galienum [566;605 *post quaest. praeced.*]
 620. Utrum homo inter omnia animalia tardius ambulat [567;-/ - *post quaest. praeced.*]
 621. Quare ambulationes longe quidem in planis magis laboriose quam in non planis, breves vero minus laboriose sunt [568;-/ - *post quaest. praeced.*]
 622. Quare magis currentes quam ambulantes cadant [569; *in alio loco, cf. 644 registri emendati*]
 623. Quare difficilius est currere quam ambulare [570;616 *post quaest. praeced.*]

624. Cur maior videtur via quam nescientes ambulamus, quam quando scientes ceteris paribus [571;/- *post quaest. praeced.*]
 625. Quare ad summa difficulter ambulamus [572;/- *post quaest. praeced.*]
 626. Quare breves gressus sunt laboriosi [573;622 *post quaest. praeced.*]
 627. Quid significant pedes carnosus [574; *quaestio vacat, responsio scripta sub 622*]

De hominis duratione

628. Quare sunt magis longevi, qui in calidis locis habitant [575;623]
 629. Quare in bene eventalibus locis tarde senescunt homines, in concavis autem et palustribus velociter [576;-/624]
 630. Utrum in homine possit iuventus renovari [577;625]
 631. Utrum senectus possit retardari [578;626]
 632. Utrum mors naturaliter per beneficium medicine possit retardari [579;-/627]
 633. Quare vita antiquorum aliquando existentium fuit diuturnior quam modernorum [580;628]
 634. Quare in nobis est continua resolutio, non autem in lapidibus et metallis [581;629]
 635. Utrum homo sit longioris vite inter omnia viventia animalia [582;630]
 636. Utrum homo possit vivere in hac vita sine omni resolutione interiori et exteriori [583;-/631]
 637. Utrum homo possit vivere absque egritudine usque ad mortem [584;-/632]
 638. Que complexio sit magis nata conservari in vita [585;633]

De cibo et potu

639. Quare si esuriens biberit, aliquam famem sublevat, qui vero sitiens cibum sumpserit, non solum sitim domat, sed accendit [586;634]
 640. Quare maior est delectatio, cum sitis potu extinguitur, quam cum fames cibo [587;635]
 641. Cur qui avidius vorant, facilius saciantur [588;636, *sequuntur*: 637 Quare carnes trite difficilius digerantur quam non trite, cum tritura videatur digestionem iuvare, 638 Quare carnes validiores citius digeruntur quam teneriores, *cf.* 646, 647 *registri emendati*]
 642. Quare edulia calida facilius comprimimus ore, quam manu sustinemus [589;639]
 643. Quare aliqua animalia solum cibum siccum accipiunt, homo vero magis humidum quam siccum [590;-/640]
 644. Quare cum omnia membra per famem sint debilitata, recepto cibo in stomacho cum nihil sit incorruptum, omnia membra confortantur [591;641, *sequitur*: 642 Quare magis currentes quam ambulantes cadant, *cf.* 622 *registri emendati*]
 645. Utrum fortior sit appetitus cibi vel potus [592; *in alio loco, cf.* 588 *registri emendati*]
 646. Quare carnes trite difficilius digerantur quam non trite, cum tritura videatur digestionem iuvare [*; *in alio loco, cf.* 641 *registri emendati*]
 647. Quare carnes validiores citius digeruntur quam teneriores [593; *in alio loco, cf.* 641 *registri emendati*]
 648. Quare carnes crude difficilius digeruntur [594;*]
 649. Quare in quibusdam infirmis fortior est transitus cibi quam potus [595;603 *pro* 643]

- de appetitu inordinato:

650. Utrum appetitus caninus causetur magis a calido quam a frigido [596;-/644]
 651. Quare appetitum caninum solvit vinum secundum Ypocratem [597;683 *pro* 645]
 652. Utrum in bolismo competant grossa cibaria vel subtilia [598;-/646]

653. Unde causetur appetitus irrationabilis, scilicet desiderium comedendi carbones et res extraneas [599;684 *pro* 647]
 654. Quare magis accidat mulieribus quam viris et senibus viris magis [600;-/648]
 655. Quare magis accidit mulieribus pregnantibus [601;669 *pro* 649]

- de potu et siti:

656. Quare eadem potio videtur fortior iciuno quam ei, qui cibum sumpsit [602;650]
 657. Utrum somnus inducat sitim [603;651]
 658. Utrum vinum dulce et vinosum plus inducat sitim [604;652]
 659. Utrum vinum novum plus inducat sitim quam vetus [605;653]

- de ebrietate:

660. Quare vehementer ebrii non potant, sed parum ebrii maxime [606;654]
 661. Quare magis inebriantur, qui vinum mixtum bibunt quam non mixtum [607; *-/- post quaest. praeced.*]
 662. Quare in ebriatis omnia videntur ferri in circuitu [608;655]
 663. Quare ebriis unum videtur plura [609;-/656]
 664. Quare a vino temperato de mane magis dolet caput quam ab intemperato [610;-/657]
 665. Quare magis facit vomere vinum limphatum quam purum [611;-/658]
 666. Quare ebriis non insit somnus [612;659]
 667. Quare homines ebrii magis lacrimabiles sunt [613;660]
 668. Quare ebriorum lingua peccat [614;-/661]
 669. Quare mulieres raro, senes crebro inebriantur [615;-/662]
 670. Quare quidam ebrii provocantur ad somnum, quidam ad gaudium, quidam ad iram, quidam ad tristiciam [616;663]
 671. Quare testiculi positi in aceto solvunt ebrietatem [617;664]
 672. Utrum vinum vel potus debeat exhiberi in comestione vel post [618;665]

De uno mirabili

673. Si homo de novo interfectus ponatur in aquam et scutum rubeum ponatur, quia illud scutum cum venerit, ubi iacet homo, stat et girat se [619;-/666]

LIBER QUARTUS

<De animalibus in speciali>

De volatilibus

674. Utrum alique aves nascantur in arboribus [700 *post quaest. praeced.*;667]
 675. Utrum motus avium, scilicet volatus, sit naturalis [701;668]
 676. Quare aves habentes bonas alas habent malos et debiles pedes [702; *-/- post quaest. praeced.*]
 677. Quare alique aves sicut psitacus et alie imitantur hominem in loquendo et animalia gressibilia non [703;669]
 678. Utrum aves sint multi appetitus in cibo [704;670]
 679. Quare avibus, que vescuntur carnibus, nocent carnes salse [705;-/671]
 680. Quare gamponite sunt pauci potus [706;672]
 681. Quare quedam aves potantes collum non elevant, donec perfecte potaverint [707;-/673]

682. Quare aves non masticant [708;674]
 683. Quare aliquae aves habent papum [709;675]
 684. Quare volatilia generantur per ovacionem [710;676]
 685. Utrum albumen ovi generetur ex aliqua superfluitate vel ex substantia ovantis [711;-/677]
 686. Utrum vitellum generetur ex sanguine menstruo [712;678]
 687. Utrum vitellum vel albumen sit calidius [713;-/679]
 688. Utrum pullus nutriatur vitello [714;680]
 689. Quare vitellum positum in aqua descendit, albumen supernatat [715;681]
 690. Quare ova in avibus sunt maiora secundum quantitatem et pauciora quam in piscibus [* ;682]
 691. Quare ova in avibus sunt dure teste, in piscibus vero mollis [716;683]
 692. Quare ova in volatilibus sunt diversi coloris, in piscibus non [*;-/684]
 693. Quare in avibus sunt ova oblonge figure, in piscibus rotunde [717;685]
 694. Utrum mares generentur de ovis oblongis vel rotundis [718;686]
 695. Utrum pullus de ovo generetur a calore intrinseco vel extrinseco [719;-/687]
 696. Utrum in ovatione prius exeat pars maior vel acutior [720;688]
 697. Quare aves rapaces sunt paucae ovationis [721;689]
 698. Quid rumpit testam in exclusione [722; *in loco alio, cf. 719*]
 699. Utrum generentur ova venti [723;-/- *post quaest. praeced.*]
 700. Utrum avis ex osculo vel solo odore maris possit impregnari [724;692 *post quaest. praeced.*]
 701. Quare vitellum ovi in plenilunio ovati sordes lavat a panno [725;-/693]
 702. Quare quaedam ova posita in igne strepunt, quaedam non [726;-/694]
 703. Quae ova sunt ad comedendum saniora [727;695]

- de avibus rapacibus:

704. Quare aves rapaces, ut accipiter et falco et huiusmodi, appetunt cor prede suae [728;696]
 705. Quare accipiter nulli avi est socialis coniugali consorcio excepto [729;-/697]

- de aquilla:

706. Quare aquila eicit vel interficit pullos suos, qui lacrimantur contra solem [730;698]
 707. Quare aquila pullos suos, cum volare possunt, secundum Aristotilem eicit de nido [731;699]
 708. Quare pavo caudam in rotam erigit et tempore coitus tremat [*;700]
 709. Quare egestionem avium rapacium sunt albe [*;-/- *post quaest. praeced.*]

- bubo:

710. Quare bubo non videt de die, cum bonos et claros oculos habeat [732;701]

- cignus:

711. Quare cignus secundum Aristotilem libro VIII in morte cantat [733;702]

- de corvo:

712. Quare corvi non nutriunt pullos suos in prima etate donec nigrescant [734;703]

- de cuculo:

713. Quare cuculus ponit ova sua in alieno nido [735;704]

- gallus:

714. Quare gallus et gallina tantam habent differenciam in voce [736;705]

715. Quare gallus ante cantum verberat se alis [737;706]

716. Quare gallus cantat certis horis [738;-/707]

717. Quare castratio gallos impinguat [739;708]

- de grue:

718. Quare grus dormiendo stat super unum pedem [740;709]

<- de carnibus volatiliūm>

719. Que carnes in volatilibus sunt meliores [741;710, *sequitur*: 711 Quid rumpit testam in exclusione, cf. 698 *registri emendati*]

De piscibus

720. Utrum pisces nutriantur aqua [742;-/712]

721. Utrum pisces comedant pullos suos [743;-/713]

722. Quare lingue piscium non sunt solute et mobiles sicut in aliis animalibus, sed alligate inferiori mandibule [*;-/714]

723. Utrum pisces naturaliter debeant masticare [744;715]

724. Utrum pisces ruminent [745;716]

725. Quare pluvia valet piscibus et nocet avibus [746;-/717]

726. Quare in piscibus non est morbus pestilencialis sicut in aliis animalibus [747;-/718]

727. Quare pisces debiliter dormiunt [748;-/719]

728. Quare pisces apertis oculis dormiunt [749;-/720]

729. Utrum pisces coeant [750;721]

730. Quare in ovis piscium non est vitellum distinctum ab albo sicut in ovis avium [751;722]

731. Quare ova in avibus sunt diversi coloris, in piscibus unius [752;723]

732. Quare ova piscium faciunt strepitum in igne et non ova alia [753;-/724]

733. Utrum inter pisces sit inimicicia [754;-/725]

734. Utrum inter pisces sit pugna [755;-/726]

735. Quare animalia manentia in aqua multiplicioris forme sunt quam manentia in terra [756;-/727]

736. Quid sit de hoc, quod scribitur et dicitur, quod aliquis piscis stupefacit manum per rete vel aliud medium [757;-/728]

737. Quid sit de pisce, qui dicitur sistere et retinere navem [758;729]

738. Utrum sint aliqui pisces alati [759;730]

739. Qui pisces sunt saniores [760;730 *post quaest. praeced.*]

De animalibus quadrupedibus

- de agno:

740. Utrum agnus fugiat lupum absque perceptione nocivi [761;731]
 741. Quare ex arietibus albis aliquando generantur agni varii et ex variis nigris, cum ex nigris nunquam generentur nisi nigri [*;732]
 742. Quare talis coloris erit agnus, qualis fuerit vena sub lingua matris eius [*;-/733]
 743. Quare in conceptione ovium et omnium aliorum flante austro generantur femelle, flante vero borea generatur masculus [*;-/734]
 744. Quare multi medicorum non reputant carnes agnorum sanas [762;735]

- de asino:

745. Quare asinus melius portat super renes quam ante [763;736]

- de bove:

746. Quare bos castratus non impinguatur sicut gallus [764;-/737]
 747. Quare bovina caro non est sana [765;737 *pro* 738]

- de cane:

748. Quare canes inimicantur canibus extraneis [*;739]
 749. Quare canes nascuntur ceci [766;-/740]
 750. Quare canibus maxime accidit podagra [767;741]
 751. Quare zephiro flante canes peius in venatione inveniunt [768;742]
 752. Quare canis, qui amisit caudam, non audet transire pontem [769;-/743]
 753. Quare canes sequuntur frequenter homines coeuntes [770;-/744]
 754. Quare canes debiliter dormiunt [771;745]
 755. Quare canis et elephas sunt magis disciplinabiles [772;766 *pro* 746]

- de cervo:

756. Quare cervus sit discretus [773;747]
 757. Utrum cervus sit longe vite [774;748]
 758. Quare cerva statim comedit secundinam post partum [*;-/749]
 759. Utrum cervus careat felle [775;750]
 760. Quare cervi abiciunt cornua [776;751]
 761. Quare abscondunt cornua abiecta [777;752]
 762. Quare femine non habeant cornua in cervis [778;754 *post quaest. praeced.*]
 763. Quare cervi habent cornua continua et non concava sicut alia animalia [779;-/755]
 764. Quare in cornibus ipsorum inferior pars sit concava et superior solida [780;706 *pro* 756]
 765. Per quod cognoscentur cervi senes [781;707 *pro* 757]
 766. Quare autem in solo corde cervi os inveniatur [782;758]
 767. Quare os de corde cervi magis medicinale est quam alia [783;759]

- de equo:

768. Quare equus appetit bibere aquam turbidam, bos claram [784;760]
 769. Quare equus non hinnit statim post tonsuram iube [*;761]
 770. Quare eque ad fetorem candele extincte abortiunt et mulieres similiter [785;762]
 771. Quare equis accidit stranguinea³⁰ [786;-/763]
 772. Quare equus maxime diligit suam prolem [787;764]
 773. Quare equa post partum illam carunculam, que in fronte equi nascitur, statim comedit [788;765]

- de leone:

774. Quare in ossibus leonis non est medulla [789;766]
 775. Quare collum leonis sit continuum et non concavum, ut dicit Arestotiles [790;767]
 776. Quare leo timet ignem [*;768]
 777. Quare leo libenter occidit asinum et comedit, precipue agrestes(!) onagrum [*;769]

<- de lepore:>

778. Quare lepus dormit apertis oculis [791;-/770]
 779. Quare lepus tot circuitus incertos facit, antequam in antro suo se deponat [792;-/771]

- de lupo:

780. Quare lupo sit iracundior ante prandium quam post [793;772]
 781. Quare lupo, cum senuerit, magis insidiatur homini quam iuuenis [794;773]
 782. Quare lupo magis timidus est in silva quam in campo [795;-/ post quaest. praeced.]
 783. Quare lupo apprehendens hominem faciem eius non comedit [796;-/ post quaest. praeced.]
 784. Quare lupo vorans hominem faciem eius ad terram vertit [797;-/ post quaest. praeced.]
 785. Quare lupo timet ignem [798;776]
 786. Quare lupum vulneratum alii sequuntur et vorant [799;-/777]
 787. Quare vulnus morsu lupi factum difficile curatur [800;778]
 788. Quare non sunt plures lupi quam oves, cum lupa plures pariat, ovis una [801;779]
 789. Quare lupo plus inimicatur ovi quam alteri animali [*;780]

<- de ovibus:>

790. Utrum ovis sit stolidissimum animal [802;781]
 791. Quare oves naturaliter appetunt comedere sal [803;782]
 792. Quare comestio salis facit ad multiplicationem lactis [804;783]
 793. Quare pellis ovina inter pelles animalium optima est homini [805;783 pro 784]
 794. Quare vestis de lana ovina maxime facit ad generationem pediculorum, et maxime si lana sit de ove interfecta [806;-/785]

³⁰ stranguinea : cf. stranguria Albertus Magnus *Quaestiones super De animalibus VII, q. 36.*

- de porcis:

795. Quare alia animalia per moderatum exercitium impinguntur, porcus autem stans in luto [807;886 *pro* 786]
 796. Quare porcis, maxime scrophis, accidunt scrupule [*;787]
 797. Quare porco clamante alii porci accurrunt ad iuvandum [*;788]
 798. Quare fluxus ventris in porcis de facili³¹ curatur [808;789]
 799. Quare porci tempore coitus magis moventur ad septentrionem vel ad meridiem quam ad orientem vel occidentem [809;790]
 800. Utrum caro porcina sit sana [810;791]

- de vacca:

801. Quare vacca vult aquam claram, equus vero turbidam [809 *pro* 811;-/792]
 802. Quare vacca multum habet de fimo [809 *pro* 812;-/793]

- de vulpe:

803. Quare corvus amat vulpem et pugnat pro ea [*;794]

De animalibus annulosis

804. Quare animalia annulosa sint magis aliis ingeniosa, sicut videmus, quod apes domificat et mellificat, aranea facit telam et formica colligit grana [813;795]
 805. Quare apes facit mel [814;796]
 806. Utrum mel fiat in corpore apes vel extra ipsum [815;797]
 807. Utrum mel et cera fiant ex eadem materia [816;798]
 808. Quare apes et musce volant circa lumen [817;718 *pro* 798 *post quaest. praeced.*]
 809. Utrum apes ex eadem materia producat mel et ceram [818;799]
 810. Quare apes post puncturam cito moriuntur [819;800]
 811. Utrum apes generantur per coitum [820;801]
 812. Quare apes construit, aranea rapit, formica deponit [821;-/802]
 813. Quare apes et aranee operantur in die, formica in nocte [822;803]

- de aranea:

814. Quare aranea facit telam [823;804]
 815. Utrum tela fiat de substancia aranee vel ex eius superfluitate [824;805]
 816. Quare tela aranee valet ad restrictionem sanguinis et curationem vulnerum [825;806]

- de bufone:

817. Quare saliva hominis, maxime ieiuni, bufoni est venenum [826;807]
 818. Quare bufones et alia venenosa odores bonarum herbarum non sustinent [*;808]

31 Cf. difficile in indice.

- de formica:

819. Utrum formica colligat et deponat grana [827;-/809]

- de basilisco:

820. Utrum basiliscus solo visu interficiat [828;-/810]

821. Utrum proprio visu interficitur basiliscus, quando videt se per reflexionem [829;802 *pro* 811]

822. Quare venenum basilisci in ipso manens non interficit ipsum, reflexum autem interficit [830;812]

823. Quare moritur basiliscus ex aspectu hominis et maxime puelle virginis, sicut dicitur [831;813]

824. Quare basiliscus mediante virga tactus interficit, sicut dicit Avicenna [*;-/814]

825. Quare salamandra vivit in igne [832;815]

- de serpentibus:

826. Utrum in serpentibus debeant esse membra deservientia motui [-/ *post quaest. praeced.*;816]

827. A qua parte incipit primo motus serpentis [833;817]

828. Utrum in serpentibus cor habeat situm determinatum [834;818]

829. Utrum partes eius decise vivant [835;819]

830. Utrum qualibet parte divisa sit anima una numero [836;-/820]

831. Quare serpentes plus possunt carere cibo quam alia animalia [837;821]

832. Quare solus serpens habet duas linguas divisas [*;822]

833. Quare serpentes et lacerte in hyeme in cavernis se abscondunt [838;-/823]

834. Quare serpentes lac diligunt [839;-/824]

835. Quare cutis serpentis renovatur et non cutis hominis [840;825]

836. Utrum morsus serpentis masculi sit venenosior vel femine [841;826]

837. Utrum serpentes senes sint maioris nocumenti aut iuvenes [842;827]

838. Quo tempore venenum ipsorum sit periculosius, in vere aut in estate [843;-/828]

839. Quare serpentes iacentes in locis siccis et calidis sunt deteriores quam in locis frigidis et humidis [844;829]

840. Utrum serpentes ieiuni plus noceant vel repleti [845;830]

- de scorpione:

841. Quare morsus scorpionum provocat bumbos [846;831]

842. Quare morsum scorpionum sequitur virge erectio [847;-/832]

843. Quare emplastratio scorpionis super morsum illius valet [848;833]

- de vespis:

844. Quare cum vespe pungunt, aculeus non remanet in vulnere sicut apum [849, *sequitur:*
850 Utrum super eius puncturam superponi debent frigida, *cf.* 846 *registri emendati = eadem quaestio dupliciter*;834]

845. Utrum venenum vesparum et apum sit calidum aut frigidum [851;-/835]

846. Utrum in cura apponenda sint frigida [852;-/836]

Předkládaný seznam si nečiní nároky na úplnost a jednoznačnou správnost, chce jen poskytnout pomůcku pro orientaci v textu Responsoria a oporu pro eventuální odkazy, bez nichž se neobejde nikdo, kdo bude hledat možné vztahy mezi Responsoriem a jinými kompendii podobného charakteru. Takový výzkum (stejně jako nalezení nějakého rukopisu) by mohl také napovědět, nakolik odpovídá registrum emendatum původnímu spisu, tak jak jej sestavil Konrád z Halberstadtu. Absence stoprocentně správného pořadí otázek však nijak neovlivňuje fakt, že před námi leží obsahově pestrý sborník bezpochyby i dnes nadmíru atraktivních otázek, které svého času přispěly k popularizaci vědy a jež stojí zato si přečíst, přestože jejich dlouhý a jednotvárný seznam od takového počínání spíše odrazuje. Na závěr jen prozradím, že jednoho ze čtenářů uppsalského exempláře zaujala nejvíce otázka č. 471 *Quare sapientes et philosophi ut plurimum generent filios fatuos* (salernského původu), k níž přikreslil ukazující ručičku.

LITERATURA A PRAMENY:

- ABEELE, Baudouin, van den. *Le 'De animalibus' d'Aristote dans le monde latin : modalités de sa réception médiévale*. Frühmittelalterliche Studien. Jahrbuch des Instituts für Frühmittelalterforschung der Universität Münster 1999, Bd. 33, s. 287–318.
- [ALBERTUS Magnus]. *Alberti Magni Liber de natura et origine animae, Liber de principiis motus processivi, Quaestiones super De animalibus*. Ed. Bernhardus Geyer, Ephrem Filthaut. Monasterii Westfalorum 1955.
- [PSEUDO]-ARISTOTELES. *Problemata Physica*. Hg. von Ernst Grumach. Übers. von Hellmut Flaschar. Darmstadt 1962. Aristoteles Werke in deutscher Übersetzung, Bd. 19.
- BAZÁN, Bernardo C., FRANSEN, G., JACQUART, Daniel, WIPPEL, J., *Les questions disputées et les questions quodlibétiques dans les Facultés de théologie, de droit et de médecine*. Turnhout 1985. Typologie des Sources du moyen âge occidental 44–45.
- BERG, D., *Konrad d. Ä. v. Halberstadt OP*. in: *Lexikon des Mittelalters*. Bd. 5. München aj. 1991, sl. 1358–1359.
- . *Konrad d. J. v. Halberstadt*. in: *Lexikon des Mittelalters*. Bd. 5. München aj. 1991, sl. 1359.
- COLBERG, Katharina, WORSTBROCK, F[rantz] J[osef]. *Konrad von Halberstadt d. J. OP*. in: *Die deutsche Literatur des Mittelalters : Verfasserlexikon*. Bd. 5, Berlin; New York 1985, sl. 191–194.
- [CONRADUS de Halberstadt]. *Responsorium curiosorum*. Lübeck: [Lucas Brandis] 1476.
- FRENKEN, Goswin. *Die älteste Schwanksammlung des Mittelalters (Die Mensa philosophica eines Kölner Dominikaners)*. Jahrbuch des Kölnischen Geschichtsvereins 8; 9, Köln 1927, s. 105–121.
- Gesamtkatalog der Wiegendrucke*. VII. Hrsg. von der Kommission für den Gesamtkatalog der Wiegendrucke. Leipzig 1938.
- HOYE, William J. *Die mittelalterliche Methode der Quaestio*. in: *Philosophie : Studium, Text und Argument*. Hg. von Norbert Herold, Bodo Kensmann u. Sibille Mischer. Münster 1997, s. 155–178.
- KAEPPELLI, Thomas, OP. *Scriptores Ordinis Praedicatorum Medii Aevi*. I. Romae 1970.
- KÖHLER, Theodor Wolfram. *Die Wissenschaftstheoretische und inhaltliche Bedeutung der Rezeption von «De animalibus» für den philosophisch-anthropologischen Diskurs im 13. Jahrhundert*. in: *Aristotle's Animals in the Middle Ages and Renaissance*. Ed. by Carlos Steel, Guy Guldentops, Pieter Beullens. Leuven 1999, s. 249–274. Mediaevalia Lovaniensia. Series I. Studia XXVII.
- LAWN, Brian (ed.). *The Prose Salernitan Questions. Edited from a Bodleian Manuscript (Auct. F.*

3. 10) : *An Anonymous Collection dealing with Science and Medicine written by an Englishman c. 1200. With an Appendix of ten related Collections*. London 1979. Auctores Britannici Medii Aevi V.
- . *The Rise and Decline of the Scholastic 'Quaestio disputata' : with Special Emphasis on its Use in the Teaching of Medicine and Science*. Leiden; New York; Köln 1993. Education and Society in the Middle Ages and Renaissance, vol. 2.
- . *The Salernitan Questions : an Introduction to the History of Medieval and Renaissance Problem Literature*. Oxford 1963.
- RAUNER, Erwin. *Konrads von Halberstadt O.P. „tripartitus moralium“ : Studien zum Nachleben antiker Literatur im späteren Mittelalter*. Bd. 1–2. Frankfurt am Main 1989.
- , WACHINGER, Burgart. *Mensa philosophica*. Tübingen 1995. *Fortuna vitrea*. Arbeiten zur literarischen Tradition zwischen dem 13. und 16. Jahrhundert. Bd. 13.
- VENTURA, Iolanda. *Der 'Liber similitudinum naturalium' Konrads von Halberstadt und seine Quellen : Ein Fallbeispiel aus der naturwissenschaftlichen Textüberlieferung im Spätmittelalter*. Frühmittelalterliche Studien 2001, Bd. 35, s. 349–406.
- VIDMANOVÁ, Anežka. 'Summa recreatorum'. in: *Deutsche Literatur des Mittelalters in Böhmen und über Böhmen*. Vorträge der internationalen Tagung, veranstaltet vom Institut für Germanistik der Pädagogischen Fakultät der Südböhmischen Universität České Budějovice. České Budějovice, 8. bis 11. September 1999. Hg. von Dominique Flieger und Václav Bok. Wien 2001, s. 169–179.
- WORSTBROCK, F[rantz] J[osef]. *Konrad von Halberstadt d. Ä. OP*. in: *Die deutsche Literatur des Mittelalters : Verfasserlexikon*. Bd. 5, Berlin; New York 1985, sl. 189–191.

ZUSAMMENFASSUNG:

Der vorliegende Aufsatz bespricht die Problematik des *Responsorium curiosorum*, einer in Fragen und Antworten verfassten Schrift, als deren Autor in der einzigen bekannten Ausgabe (die zu Lübeck 1476 gedruckte Editio princeps) Konrad von Halberstadt (unsicher ob der Ältere oder der Jüngere) genannt wird. Es besteht kein Zweifel daran, dass das Werk in einigen Passagen mit der noch nicht publizierten, im böhmischen Raum um die Mitte des 14. Jahrhunderts kompilierten *Summa recreatorum* sowie mit der etwas jüngeren *Mensa philosophica* vom deutschen Ursprung zusammenhängt. Damit mögliche Verhältnisse nicht nur mit genannten Schriften, sondern auch mit anderen Zeugnissen der sog. Problemata-Literatur verständlich würden, war es unumgänglich notwendig, anhand der zahlreiche Mängel beinhaltenden Inkunabel, die größtenteils schon der Handschrift entstammen, einen wirklichen Inhalt – *registrum emendatum* – des *Responsorium* zusammenzustellen, der neu nummeriert (mit älteren Nummern des Registers und Textes in Klammern) wird und möglichenfalls alle Fehler in der Reihenfolge der Fragen beseitigt.